

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi

(Journal of Humanities and Social Sciences Academy)

Cüneyt GÜNDÜZ

İNTOBA

JHSSA

Yüksek Lisans, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta / Türkiye

gunduzc746@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6667646>

<https://orcid.org/0000-0002-3002-6194>

ISSN: 2791-6766

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuru Tarihi
Applied

09/02/2022

Kabul Tarihi
Accepted

20/04/2022

Araştırma Makalesi

Orjinal Makale / Original Paper

Research Paper

İNGİLTERE'DE ÇARTİST HAREKET'İN OLUŞUMU VE FAALİYETLERİ (1832-1867)

Özet

Bu çalışmada tarih boyunca işçi sınıfının verdiği mücadelenin önemli bir aşaması olan Çartizm Hareketi incelendi. Konu ile ilgili önceden yapılan ve dağınık halde bulunan birbirinden farklı araştırmalar ele alınarak Çartist Hareket hakkında, sentez bir çalışma oluşturulmaya çalışıldı. Çalışma oluşturulurken konuyla ilgili Türk ve yutdışında yazılmış kaynaklar ele alınarak, dünden bugüne işçilerin yaşadığı deneyimlerin, Çartizm'in oluşum sürecine etkileri incelendi. Böylelikle hem İngiltere'deki işçi sınıfının mücadelesine değinilmiş hem de Çartist Hareket'in ortaya çıkışı ve faaliyetleri konusuna odaklanılmış oldu.

İşçilik mesleği binlerce yıllık bir tarihi geçmişe sahiptir. İşçiler farklı dönemlerde farklı isim ve görevler almış olsa da varlığını uzun süre devam ettirerek evrimleşmiştir. Bu statüdeki insan grupları zamanla modernleşirken önemli aşamalardan geçmiştir. Bu aşamalardan ilki Tarım Devrimi, ikinci büyük aşama ise Sanayi Devrimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki devrim aşamasında da teknolojik ve yönetsel gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde işçilerin yaşam koşulları iyiye veya kötüye doğru birtakım süreçlerden geçmiştir. İşçi sınıfı daha iyi koşullar elde etmek adına büyük mücadeleler vermiş, bu mücadelelerde zaman zaman başarıya ulaşırsalar da bazı paydaşları tarafından maruz bırakıldıkları ihanet, onların haklı mücadelesini sekteye uğratmıştır. Düşe kalka yürüttükleri bu mücadelelerde elde ettikleri deneyimler onları bilinçlendirmiş ve bir sonraki adımlarını daha güçlü atmalarına sebep olmuştur. Kazandıkları bu deneyimler işçi sınıfının örgütlenerek Çartist Hareketi oluşturulmasına sebep olmuştur. Bu deneyimler sonucunda Çartist Hareket hızla örgütlenmiş ve bu oluşum işçiler için hedeflerine ulaşmaları adına attıkları en büyük adım olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşçi Sınıfı, Sendika, Çartizm, İngiltere, Sosyalizm, Liberalizm, İşçi Ayaklanmaları.

ATIF: GÜNDÜZ, Cüneyt, İngiltere'de Çartist Hareket'in Oluşumu ve Faaliyetleri (1832-1867), *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 2/1 (Haziran 2022), ss. (040-066)

CITE: GUNDUZ, Cüneyt, The Formation and Activities of the Chartist Movement in England (1832-1867), *Journal of Humanities and Social Sciences Academy*, 2/1 (June 2022), pp. (040-066)

turnitin

Screened by

THE FORMATION AND ACTIVITIES OF THE CHARTIST MOVEMENT IN ENGLAND (1832-1867)

Abstract

In this study, the Chartist Movement, an important stage of the struggle of the working class throughout history, was examined. A synthesis study was created by using the Chartist Movement scientific resources, which had been written in a scattered manner in the past. While preparing this study, Turkish and foreign sources were used. In this study, we also included the experiences of the working class, which influenced the formation of Chartism. Thus, both the struggle of the working class in England and the emergence and activities of the Chartist Movement were emphasized.

The proletariat has thousands of years of history. Although they received different names and duties in different periods. They continued their existence for a long time and evolved. The proletariat has gone through important stages while modernizing. The first of these stages was the Agrarian Revolution, and the second major stage was the Industrial Revolution. Technological and managerial developments took place in these two revolutionary phases. As a result of these developments, the living conditions of the workers have gone through some good or bad processes. The working class fought hard for better conditions, and although it was successful at times in these wars, their righteous struggle was interrupted by the betrayal of some of its stakeholders. The experiences they gained from their struggles made them conscious and enabled them to take their next steps stronger. These experiences led to the organization of the working class and the creation of the Chartist Movement. As a result of these experiences, the Chartist Movement was quickly organized and this formation was the biggest step for the workers to reach their goals. Chartism was the biggest step for the proletariat to reach the living conditions they dreamed of.

Keywords: Proletariat, Syndicate, Chartism, England, Socialism, Liberalism, Workers' Revolt.

1. Giriş

Çartist Hareket'in merkezini oluşturan işçi sınıfının geçmişi yüzyıllar öncesine gitmektedir. Tarihin çeşitli dönemlerinde farklı isim ve görevler almış olan işçi sınıfı, hayatını sürekli bir mücadele içerisinde yürütmüştür. Bu mücadele bazen doğaya karşı olurken, bazen de işverenine, makineye, farklı fikirlere veya ekonomik problemlere karşı olmuştur. İşçiler tarih boyunca müreffeh dönemler de yaşamış, açlık, susuzluk ve ağır çalışma koşullarından hayatını da kaybetmiştir.

Çalışma hayatı işçilik tarihin başından beri farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Karanlık çağlardan itibaren doğanın bir gereği olarak sürekli evrimleştiler. Bu evrimleşme sürecine bakacak olursak, Tarım Devrimi'nden önce yaşamış insanların iş hayatı erkeklerde avcılık, kadınlarda ise toplayıcılıktı. Avcı ve toplayıcı çalışma hayatı Tarım Devrimi ve yerleşik hayata geçiş ile değişti. Bu geçiş beraberinde ilk üretimleri akabinde üretim fazlasını ortaya çıkardı. Beraberinde ticareti de getirecek olan bu durum zengin patronu ve yoksul işçiyi ortaya çıkardı. Bu dönemde üretmekle görevli olan işçi sınıfına verilen isim "köle" idi. Hiçbir hakkı ve hürriyeti olmayan bu sınıf karın tokluğuna çalışıyordu. Ancak toprak sahibi patronlar kölelerine kötü davranmaya ve insan vücudunun kaldıramayacağı ölçüde çalışmaya zorladı. Bu durum kölelerin performansında düşüklüğe dolayısıyla üretimin düşmesine de sebep oluyordu. Üretimi azalan toprak sahipleri zarar etmeye ve topraklarını bölüp kolonileştirmeye başladı. Eski kölelerini azat edip bu toprakları işlemeleri için onlara verdiler. İşçiler haklar elde edip, bu toprakların kendilerine ait olduğunu hissetmeye ve bu sebeple çalışmalarını

arttırmaya başladı. Bu yeni sistemde topraklarına bağıydılar ve toprak eğer satılırsa işçiler de toprakla beraber satılabilecekti. Bir geçiş dönemi olan bu yeni çalışma sisteminin ilk adı “koloni” iken ileride isim değiştirerek yaşayamaya devam edecekti (Oğuz, 6-8: 2007). Bu gelişmeyi Pınar Ülgen: “*Kölelerin özgürlüğüne değil, başka biçim ve yönleriyle yeni bir egemenliğin altına girmesine dayalıdır*” diyerek açıklamaktadır (Ülgen, 2010: 3). Bu gelişme işçilerde olumlu bir etki bıraktı ve üretim hızla arttı. Zaman içerisinde koloni sistemi malikâne sisteminin oluşması ile beraber feodal sisteme dönüştü (Çiçekler, 5-6: 2010). Bu malikaneler toprak sahiplerinin kaleleri, toprağı işleyen işçiler (serfler) ise onun tebaası idi. Aslen Batı Roma temelli olan feodal sistemin yaygınlığı Batı ile sınırlı kalmıştı (Ülgen, 2010: 3). Batı Roma temelli olması sebebiyle de Roma Katolik Kilisesi’ni arkasına almıştı (Engels, 1993: 41). Serfler üretimden sorumluydu ve ürettikleri üründen kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri kadarını alabiliyorlardı (Sander, 2003: 72-73). Daha çok kırsalda yer alan, tarım işçilerinin yanı sıra el işçiliği ile geçinen zanaatkarlar da bulunmaktaydı. Bu zanaatkarlar atölyelerinde üretim yaparlardı. Aynı zamanda bu mesleklerin erbapları kendi alanlarının lonca örgütleri şeklinde teşkilatlanmışlardı. Feodalizmin tasfiyesi ise 12. yüzyıldan itibaren başlamış, artan nüfus özellikle Batı Avrupa’da emek fazlası ve teknolojik gelişmelerde yaşanan artış ile beraber hız kazanınca da feodal sistem çöküşe girmiştir (Ülgen, 2010: 12).

Feodalizmin çöküşünde etkili olan ve akabinde yaşanan tarihi olaylar işçilerin zaman içerisinde bilinçlenmesine ve haklar talep etmesine sebep oldu. İşçiler kendi haklarını talep etmenin peşindeyken, zengin patronlar kendilerine rakip istemiyordu. Sistemin sağlıklı bir şekilde ilerlemesinin tek yolu işçilerin kendilerine uygun görülen sınırlılıklar içinde kalmasıydı. Patronlar aynı zamanda teokrasi ve bürokrasi ile sıkı bir ittifak içindeydi. Bu üçlü ittifak kendi lehlerine olacak şekilde statükoyu muhafaza etmekte kararlıydı. Yine de işçiler yeri geldiğinde iki sınıf arasındaki eşitsizliği gördü ve mücadeleye girişti. Bu mücadelelerde zaman zaman yanlarında gördükleri kişilerin ihanetine uğradılar ve onlara karşı da mücadele etmek zorunda kaldılar. İşçiler bu mücadeleler neticesinde büyüdüler, bilinçlendiler ve yüzyıllarca verdikleri emeğin karşılığı olarak istediklerini aldılar. Çartist Hareket ise işte bu mücadelenin bir aşaması idi. İnsanlığın ilk var oluşundan 19. yüzyıla kadar işçi sınıfını etkileyen birçok tarihi olay aslında Çartist Hareket’e giden sürecin çeşitli aşamalarını oluşturmaktaydı.

2. İngiltere’de Sanayi Devrimi ve İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu

İngiltere’de işçi sınıfı ve sanayi, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkmış değildir, Sanayi Devrimi öncesinde de İngiltere’de bir işçi sınıfı bulunmaktaydı. Ancak bu işçi sınıfı ve anlayışı Sanayi Devrimi ile birlikte farklılıklar ortaya çıkarmaya başladığı için Sanayi Devrimi öncesi ve sonrası işçi sınıfı olarak iki ayrı başlıkta incelemek Sanayi Devrimi’nin getirilerini ve neden devrim olarak nitelendirildiğini anlamak adına faydalı ve doğru olacaktır.

2.1. İngiltere’nin Küresel Bir Ekonomik Güç Olarak Ortaya Çıkışı

Avrupa devletleri, İpek ve Baharat Yolu gibi önemli ticaret ağlarının kontrolünü tamamen kaybettikten sonra belli başlı hammadde, kumaş ve besin maddelerine ulaşamadıkları ve yüksek yol ücretleri ödemek zorunda kaldıkları için ekonomik bir darboğaz yaşamaya başladı. Hem bu ihtiyaçlar hem de İtalya’da ortaya çıkmaya başlayan Rönesans, Avrupa’yı yeni keşiflere ve ticaret yolları arayışına itti (Topdemir, 2013: 90-91). Coğrafi Keşifler sonucunda elde edilen başarılar Avrupa’yı yalnızca girdiği ekonomik darboğazdan kurtarmakla kalmadı, Avrupa’ya akan yeni hammadde ve sermaye kaynakları yeni bir ekonomik çağın başlangıcını teşkil ediyordu. Bu ekonomik sistem karşımıza “merkantilizm” olarak çıktı. Cahit Aydemir ve Hüseyin Haşimi Güneş merkantilizmi doğuran sebebi şu

şekilde aktarmaktadır: “yeniden şekillenmeye başlayan ekonomik düzen merkantilizm¹ ve fizyokrasi² gibi yeni ekonomik doktrinlerin oluşmasını sağlamış, bu doktrinler de kapitalizmin ilk örneklerinden olan “ticari kapitalizmi” ortaya çıkartmıştır” (Aydemir, Güneş, 2006: 137). Merkantilizmi ortaya çıkaran diğer bir olay ise fiyat artışı olmuştur. Bunun temel sebebi Oral Sander’in de belirttiği gibi: “kapitalist ekonominin ortaya çıkışı ve kent merkezli ekonomiden ulus merkezli ekonomiye geçiştir”. (Sander, 2003: 92-93).

Merkantilizm yapısı itibariyle güçlü bir merkezî yönetime ihtiyaç duyar. İşte bu durum, merkezî gücün hâkim olduğu ve Sander’in bahsettiği ulus merkezli yapılanmanın ortaya çıkmasına sebep oldu. Ulus merkezli yapılanmanın oluşmasında bir diğer önemli etken ise genişleyen ticaretten büyük payları kapabilmiş olan ve burjuva olarak adlandırılan tüccar sınıfıdır. Uluslararası mal akışının genişlemesi ekonomiyi ve pazarları feodal düzenin hâlâ geçerli olduğu kırsal alandan yeni ekonomik sistemin hâkim olduğu ticaret şehirlerine taşımaya başladı. Aynı zamanda güçlenen bu tüccar sınıfı siyasi olarak etkin olmaya, yöneticileri etkileri altına almaya başladı. Merkantilizmden beslenen bu sınıf zamanla zenginleşerek elde ettiği gücü merkezî bir yapının oluşturulmasında kullandı. Bunların dışında Haçlı Seferleri, Norman yayılcılığı, para kullanımında artış, ilmi gelişmeler, ideolojik değişimler ile darbeler almaya başlayan ve bu sebepten zayıflayan feodal yapıdaki üretimin iyiden iyiye güç kaybetmesiyle ortaya çıkan güç boşluğunun yerini ulus merkezli üretim almıştır (Cahit Aydemir, 2006: 139-144). Engels, “Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm” adlı eserinde burjuva sınıfının gücünü “Orta-sınıf, Orta Çağın feodal örgütü içinde hatırı sayılır bir yer tutmuştu; ama bu konum, onun engin gücüne çok dar geliyordu.” sözleri ile betimlemişti. İşte bu sınıf, hedefine feodal sistemin güç noktası olan Roma Katolik Kilisesi’ni koyup, yanına da müttefik olarak bilimi aldı. Böylece kiliseyi ve savunduğu feodal düzeni önce zayıflattı, sonrada itibarını sarsarak kendi düzenini (ulus-devlet ve ulus ekonomisi) hakim kılmaya başladı (Engels, 1993: 41-42). Kilisenin ve feodal sistemin çöküşü ileride yaşanacak olan gelişmelerin öncüsü sayılabilecek bir şekilde, döneminin işçi sınıfında bir değişime sebep oldu. Feodal patronların yıkılışı, onların yönetiminde çalışan işçilerin (özellikle tarım alanında) çalışma alanını değiştirmesinin önünü açtı.

İngiltere bu sürece biraz daha geç dahil olmuştu. Bunun ana sebebi ise Fransızlara karşı kaybedilen Yüzyıl Savaşları ve akabinde İngiltere’nin hem dışarıda hem de içeride baş gösteren karışıklıklar (iç savaşlar, taht kavgaları) sebebiyle yaşadığı hızlı güç ve itibar kaybıdır (Doğan & Şentürk, 2017: 358). İngiltere içinde merkantilizmden ilk etkilenen meslek grubu pamuklu dokumacılık idi. Hammadde olarak ihracı engellenen ve ağır yaptırımları olan pamuk yerini pamuktan üretilmiş ürünlere bıraktı. Aynı zamanda “Deniz Nakliye Kanunu” çıkartılarak İngiliz gemicileri ve ticareti desteklenmeye başlandı (Aydemir & Güneş, 2006: 149-150). Bu durumun İngiltere’nin güçlenmesinde etkili olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Sonuçta hammadde işlenmiş üründen daha düşük fiyatlara satılıyordu. Burada elde edilen sermaye ileride oluşturulacak deniz ticaret ağının ve başındaki Doğu Hindistan Şirketi’nin kurulmasında önemli bir getiri sağlayacaktı. Buralardan para kazanan İngiliz tüccar sınıfı ileride Doğu Hindistan Şirketi’ni kuracak olan isimler oldu. Yine de İngiltere’de bu adımlar atılırken, hâli hazırdaki durum pek iyi bir izlenim oluşturmuyordu. Bu dönemi Cipolla şu şekilde aktarmaktadır: “Boğazın diğer tarafında ise İngiltere’nin 16. yüzyılın ilk yıllarında hemen hemen hiçbir önemi yoktu. İngiltere ve Galler’de 4 milyondan daha az insan yaşıyordu. Oysa aynı dönemde

¹ Merkantilizm: Ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı arttırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisat öğretisi. (Türk Dil Kurumu, 2021)

² Fizyokrasi: XVIII. yüzyılda ortaya çıkan, tarım emeğinin üretici emek olduğunu ve yalnızca bu emeğin değeri yarattığını ileri süren ekonomik görüş. (Türk Dil Kurumu, 2021)

Fransa'da on milyondan fazla ve yeni işgal ettiği İtalya'nın dört milyon nüfusuna ek yaklaşık yedi milyon insan da İspanya'da yaşıyordu. İngiltere nüfusunun küçük olması kişi başına düşen geliri ve üretkenliği arttırmamıştı. Tam tersine İngiltere o dönemde kıtada yaşayan herhangi bir gözlemciye göre geri kalmış bir ülke idi” (Cipallo, 1998: 19). Ancak 16. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Buz Denizi'nin keşfi ve bu denizin Hindistan'a ulaşacak bir yol olarak kullanılabilmesi fikri İngiltere için bir dönüm noktası oldu.

İngiltere'nin sömürge imparatorluğunun bel kemiği olan şirketler birbiri ardına kurulmaya başlandı. İspanyollar ve Portekizliler ile karşı karşıya gelmemek için kararı denemek isteyen İngilizler önce Rusya ve Osmanlı'da şirket kurma denemesinde bulundu. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendini toparlamayı başaran İngiltere I. Elizabeth Dönemi'nde gerçek ve güçlü manada adımlar atmaya başladı. Takvimler 1700'lü yılları göstermeye başladığında İngiltere diğer devletlerin de üzerine çıkmayı başardı. Bunu da denizlerin en güçlü ve zengin imparatorluklarından olan İspanya'yı hedefe alarak yaptı. İspanya, önden giriştiği bu coğrafi keşif faaliyetleri ile büyük bir ticaret ağı ve büyük bir donanma gücüne ulaşmıştı. Bunu bilen İngiltere başlangıçta İspanya ile karşı karşıya gelmemek için farklı yollar aramış olsa da amacına ulaşamamış ve onlarla mücadeleyi göze almak durumunda kalmıştı. Başlangıçta İngiliz korsanları aracılığı ile zayıflattığı İspanyol ticaretini ve donanmasını giriştiği çatışmalar ile yenilgiye uğrattı. Böylelikle hızla İspanya'nın yerini almaya başladı (Aşan, 80-81: 2012). İngilizler için bir dönüm noktası olan bu zafer sonucunda İspanyollardan ve Portekizlilerden boşalmaya başlayan, Afrika'dan ve okyanuslardan geçen ticaret yolunu ele geçirdi. Bu ticaret ağının yönetimini ise Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla sürdürdü (Sander, 2003: 94). Oluşan yeni ticari imparatorluk ile beraber adaya mal ve sermaye akışı sağlandı. Bu sermaye birikimi sayesinde zenginleşecek olan merkantilist fikirlere sahip burjuva sınıfı bilim-teknik alanında gelişmeler ile birlikte Sanayi Devrimi'nin altyapısını hazırlamaya başladı³ (Rostow, 2012: 258-259).

2.2. Sanayi Devrimi Öncesinde İngiltere'de İşçiler ve Sınıf Yapısı

İngiltere'de insanlar başlangıçta tarıma çok da müsait olmayan arazilerinde hayvancılıkla uğraşıyor, ya da limanlarda doklarda çalışıyordu. Ancak tarım veya feodalizm yok denemezdi. Hatta tarım alanında önemli adımlar atılıyor, birçok sulama kanalı inşa edilerek, kolaylaştırıcı tarım aletleri getiriliyordu (Akagündüz, 2016: 422). İngiltere'de feodal dönemde sosyal yapı; lort (Marc Bloch'un tabiriyle “senyör”), ona bağlı bir vassal ve serften oluşuyordu. Ancak feodal yapı Kıta Avrupası'nda olduğu gibi keskin ve sert değildi (Bloch, 1983: 337). Aynı zamanda Sanayi Devrimi öncesinde imalathaneler kurulmuş, bunlar kırsal kesimde büyük şehirlerin “tek pazarlarına” yakın olan yerlerde konumlanmışlardı. Bu durumu Engels şöyle anlatmaktadır: “Makineler gelmeden önce hammadde işçinin evinde eğiriliyor, işçinin evinde dokunuyordu. Kadın ve kız çocuk babanın dokumada kullanacağı ipliği eğiriyor ya da baba ipliğini bizzat kullanmıyorsa satıyorlardı. Bu dokumacı aileler, kentlere komşu olan kırsal alanda yaşarlar ve ücretleriyle oldukça iyi geçinirlerdi” (Engels, İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu, 2007: 30). Tüm ailenin iş birliği içinde çalıştığı bu işler genelde evde

³ Hızla zenginleşerek bilim ve teknik alanda adımlar atmaya başlayan Avrupalı devletlerin yaşadıkları süreci Rostow 1973 yılında İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada şu şekilde aktarmaktadır: “... Fakat Merkantilist politikalar şu sonuçları doğurmuştu. İlk olarak hükümetler Orta Çağ'daki Avrupa ekonomisinin yapısı içinde bir mantığı olan küçük, kapalı pazarları ortadan kaldırma işini üzerlerine aldılar. İkinci olarak bu hükümetler sanayii genellikle askerler için üniformalar, silah barutu, gemi yapımı gibi savaş sanayiini teşvik ettiler. Dördüncü olarak doğal bilim alanında çalışan bilim adamları sahnede göründükleri zaman, hükümetler modern bilimin kendilerine yardım edebileceğini, kudretlerini arttırabileceğini görmeye başladılar ve böylece İngiltere'de Royal Society, Fransa'da ve diğer yerlerde bilim akademileri, Merkantilist hükümetler tarafından teşvik edildiler ...”. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Rostow, 2012: 258-259) İşte bu bilimsel kurumlar ve yaptıkları çalışmalar Avrupa'da Sanayi Devrimi'ni getirecek bir dışı çarkın ilk dönüş hareketleri idi.

yürütülüyor ve büyük bir rekabet yaşanmadığından geçinmeleri için yeterli oluyordu. İngiltere’de Sanayi Devrimi öncesinde gelişmiş bir üretim faaliyeti arayacak olursak bu elbette ki dokuma sektörüdür. Sanayi olarak nitelendirdiğimiz bu alan aslında atölyelerde ve makinesiz bir şekilde birden çok insanın aynı anda el işçiliğiyle yaptığı üretimdi (Yeliseyeva, 2010: 10). Tarıma uygun toprakları az olan İngiltere kırsal alanlarında daha çok hayvancılığa yönelmiş, hayvanlardan elde ettiği yünler de dokuma sanayisine hammadde olarak dönmüştür. Tarihler 1400’lü yılları gösterdiğinde zor bir durumda olan İngiltere üreticisi “*ucuz işgücü, vergi yokluğu, sınırlı kontrol, su ile çalışan makineler*” sebebiyle dokuma sanayisini, bir miktarda maden (özellikle de demir) sanayisini kırsal kesime taşımıştır (Çiçekler, 17: 2010). Aynı zamanda artan üretim ile 10. yüzyıldan itibaren bir tüccar sınıfı oluşturulmaya başlanmıştı (Aşan, 79: 2012).

Coğrafi Keşifler ile başlayan süreç uluslararası ticaretin hem hacmini hem de sınırlarını büyütüştür (Ören & Yüksel, 2012: 43). Ticaret hacminin artması, 10. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan tüccar sınıfını iyiden iyiye güçlendirdi. Kıta Avrupası’nda “burjuva” olarak adlandırılan bu grup İngiltere’de “yeoman” olarak karşımıza çıktı. Thompson “İngiliz Ticaret ve Tarım Mecmuası’ndan” yaptığı aktarımla yeomanların “*zararlı, melez küçük çiftçi*” olarak nitelendirildiğini belirtmiştir (Thompson, 2004: 276). Bu sınıf feodal beylere göre daha orta halli olsalar da gelişmelere açıktılar, ticaret yapıp imalathaneler kuruyorlardı. Bu grubun yanında “serfler” ile benzerlik gösteren, “kulübeliler” olarak adlandırılan ve yeomanların topraklarında derme çatma kulübelerde yaşayan tarım işçileri bulunmaktaydı. Zaman içerisinde feodaller ve yeomanlar, mücadeleye girişti. Bu dönemde feodal sistemin yanında monarklar, kilise ve lonca teşkilatı vardı (Yeliseyeva, 2010: 10). Yeomanlar sınıfı gücünün zirvesine 17. yüzyıl İngiliz devrimleriyle ulaştılar. Önce 1648 Burjuva Devrimi, akabinde 1688 Şanlı Devrim ile parlamento ve yeomanlar yönetiminde üstünlüğü ele geçirdiler. Bu başarıda işçi, zanaatkâr ve tarım işçilerinden kurulan “Yeni Ordu’nun” payı da oldukça büyüktür (Doğan ve Şentürk, 2017: 359-360). Zaman içerisinde meslek loncaları da İngiliz işçilerinin ve burjuva sınıfının karşısında yer almaya başladı (Yeliseyeva, 2010: 10). Özellikle 1689 “Haklar Yasası” İngiliz modernleşmesinin temeli olmuş Sander’in deyişiyle “... *parlamentar hükümet ve hukukun üstünlüğü gibi, 19. yüzyılın kilit ilkeleri, önce İngiltere’de yerleşmiş ve uygulama alanı bulmuştur*” (Sander, 2003: 111). İşte bu önemli devrimler İngiltere’de Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkmasını hazırlayan ilk adım olmuş, bundan sonra İngiltere için gelişmelerin önü açılmıştır.

2.3. Sanayi Devrimi

Sanayi Devrimi dünya için önemli ve büyük bir değişimdir. Bu sebeple araştırmacıların ilgisini her zaman üzerine çekmiştir. Araştırmanı bol olan bir konu olması sebebiyle de başlangıcını tarif eden birçok görüş ortaya atılmıştır. 1750-1760 (Çiçekler, 19: 2010), 1780’ler buhar makinesinin kullanımının getirdiği devrimsel değişim ile beraber genellikle başlangıç olarak kabul edilse de Sanayi Devrimi’ni hazırlayan sebeplerin oluşmaya başlaması 11. yüzyıla kadar götürülmektedir. Ancak Hobsbawm tarihleri çok öncelere götüren bu kişilere karşın bu dönemleri “*ördek yavrularının beceriksizce kanat vuruşuna*” benzetir ve doğru tarihin 1780 olduğunu ekler (Hobsbawm, 2003: 41). Elbette ki bir başlangıç tarihi olarak belirlenen buhar makinesinin üretimde kullanılabilir hale gelmesi aslında uzunca bir süredir devam eden gelişmelerin bir sonucudur. Bu gelişmeleri neden sonuç ilişkisi içinde ele alacak olursak; Rönesans ve Reform hareketleri; bu hareketlerin başarıya ulaşip bilimsel ve sanatsal çalışmaları üst safhaya taşınması, yine bu hareketlerin sonucu olarak Coğrafi Keşiflerin baş göstermesi ve onun getirdiği sermayenin yeni bir ekonomik politika olan ve merkezîyetçi bir yönetim sistemi isteyen merkantilizmi ortaya çıkarması, ortaya çıkan bu yeni ekonomik sistemin kendinden önceki gelişmelere kapalı olan feodalizmi yıkıp, gelişmelere açık olan ve zengin bir tüccar burjuva sınıfını ortaya çıkarması, bu sınıfın teknolojik ve bilimsel gelişmeleri desteklemesi Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkışını hazırlayan belli başlı

olaylar silsilesi idi. Tabii ki sebepler sadece geniş bir manada algılanmamalıdır. Özelde Sanayi Devrimi'nin neden İngiltere'de baş gösterdiğinin sebepleri de önem arz etmektedir.

17. yüzyılda İngiltere'de İngiliz burjuvasının devrim hareketini (1648 ve 1687) Kıta Avrupası'ndan daha önce yaşamasının (Doğan & Şentürk, 2017: 359-360) sebeplerinden birini Engels: “yaşlı feodal beylerin İki Gül Savaşı'nda birbirlerini öldürmeleri” ve “8. Henry'nin, kilisenin topraklarını har vurup harman savurarak, toptan satışlarla yeni toprak sahibi bir burjuva sınıfı yaratması...” olarak açıklamaktadır (Engels, Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, 1993: 44). Bu farklılıklara Rostow da ekleme yapmış ve İngiltere'de Sanayi Devrimi'nin gerçekleşme sebebi olarak, “18. yüzyılın sonlarında yenilikler ve yeni teknolojilerin ekonomiye gerçek katkılarının bir akım halini almasını” göstermiştir. Aynı zamanda Rostow bilimsel çalışmaların da bu devrimde etken olduğunu belirtir (Rostow, 2012: 258). Hobsbawm, devrimin İngiltere'de daha önce gerçekleşme sebeplerinden birinin bilim olmadığını söyler, ona göre Fransa bu konuda daha ileri bir konumdaydı (Hobsbawm, 2003: 42). Rostow da aslında bu görüşü destekler, Fransa'nın da bilimsellik ve sanayileşme konusunda İngiltere ile eşit seviyede olduğunu söyler. Ancak “din faktörü” Fransa'nın bu yarışta geri kalmasına sebep olduğunu belirtir (Rostow, 2012: 262-263). Anlaşılacağı üzere İngiltere'yi Kıta Avrupası'ndan öne çıkartan asıl tarafı dinî yapısıdır. Dinî zümrelerin bilime daha yakın olan kesimini devlet işlerine dahil etmesiyle İngiltere değişim için ödenmesi gereken bedeli diğer Avrupa devletlerinden daha önce ödemişti. Artık kabuğunu kırmıştı ve yeniden doğabilirdi.

Sander, devrim çağını ikiye ayırmış ve bu bölünmenin ilk dönemini “Makineleşme Çağı” olarak nitelendirmiştir. 18. yüzyıldan başlattığı bu ilk dönemi 19. yüzyıl ortalarına kadar götürür ve dönemin enerji kaynağı ve hammaddesini “demir ve kömür” olarak görür (Sander, 2003: 209). Onun da dediği gibi bu dönem İngiltere için bir Makineleşme Çağı olmuştur. Engels'in aktarımıyla işçi sınıfı için “ilk önemli adım Sanhill'den dokumacı James Hargreavas tarafından Jenny'nin icadı ile atıldı. Bu icat masuranın ilk hali idi ve daha fazla iplik eğirmek için kullanılmıştır” (Engels, İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu, 2007: 32). Bu icat ile beraber İngiltere'de birçok atölyenin bir arada toplandığı yerler olarak görebileceğimiz fabrikalar (1771) kuruldu. Yeni makinenin bulunması beraberinde yeni bir problem getirdi. Enerjiyi, ya da bir başka deyişle gücü nereden alacaktı? Yeliseyeva'nın ifadesine göre bu problemin çözümü adına “ırmak kenarlarında fabrikalar kurularak suyun gücü” kullanıldı. Yine de suyun debi gücüne olan bu bağımlılık sanayi alanlarının artmasına engel oluyordu. Bu sorunun çözümü ise James Watt'ın “Buhar Makinesini 1784'de transmisyon sistemi” ile çalıştırması sayesinde bulundu (Yeliseyeva, 2010: 29-30). Bu gelişme fabrikalaşmanın yolunu açtı. Buhar makinesinin kullanımıyla beraber makineye güç veren kaynak kömür olarak karşımıza çıktı. Aynı zamanda demire ihtiyaç her zamankinden fazlaydı. İngiltere'nin elinde bolca bulunan bu madenler İngiliz ekonomisini oldukça güçlendirecekti (Sander, 2003: 208-209). Aynı zamanda buhar makinesi, ulaşım amacıyla da kullanılmış hem demir yollarında hem de parke yolda gidebilen lokomotiflerin yapılmasının yolu İngiltere'de açılmıştı (Yeliseyeva, 2010: 30). Böylece madenler, fabrikalar ve pazarlar arasında taşımacılık ve ulaşım hızlanmış ve kolaylaşmış oldu. Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olan fabrikalaşma, aslında bir başka sonucun sebebiydi. Üretim tarzını değiştirmiş olan bu gelişmeler evde ve şahsi tezgahlarda yapılan üretimi sona erdirmiş ve artan makineleşme ile bu makineleri kullanacak olan işçi sınıfını oluşturmuştur (Çiçekler, 19-22: 2010). Aynı zamanda sadece makineleşen tekstil, pamuklu gibi sektörlerde değil, tarımda da makineleşmeye giden ve tarım işçisinin hayatını etkileyen bir süreci de başlatmıştır (Engels, İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu, 2007: 33-34). Böylece birilerinin emri altında veya kendi atölyelerinde çalışan halk grupları, bir isim ya da bir sınıf olarak dünya tarihini etkileyecek önemli bir adım atmış oldu.

2.3.1. Sanayi Devrimi'yle Beraber İşçi Sınıfının Değişimi

Sanayi Devrimi ile beraber gelişen teknolojinin etkileri ilk olarak üretime yansdı. Dolayısıyla da etkilenen ilk kesim üretimin ana unsuru işçiler oldu. Bu değişim 1764'de icat edilen "Jenny" ile ilk olarak ip eğirmenin çabuklaşmasıyla etkisini göstermeye başladı. Artık birden fazla işçinin yapması gereken işi tek bir işçi yapabiliyordu. Ancak şimdi de dokumacılara talep artmıştı. Kendi tezgahında çalışan dokumacılar daha çok kazanmaya ve topraklarını ekmemeye başladılar, böylece küçük çaplı toprak sahipleri üretime dahil olmuyordu. Bu kişiler genelde ailesiyle beraber dokuma tezgahında çalışıp, haftada 8 sterlin kazanarak rahatlıkla kendilerini geçindiriyorlardı (Engels, İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu, 2007: 32-33). Bu durum zaman içinde küçük toprak sahiplerinin topraklarını daha büyük toprak sahiplerine satmasına ve böylece bir ara sınıf olan küçük ve büyük toprak sahibi kesimin aradan çıkmasına sebep olacaktı. Ancak bu kesimin durumunun düzgün ilerlemesi pek uzun sürmedi.

James Watt'ın 1784 yılında buhar makinesini diğer üretim makinelerini çalıştırabilir seviyeye ulaştırması ve akabinde bu icadın genelde insan gücüne ihtiyaç duyan makinelerde çalıştırılması üzerine atölyeler hızla fabrikalaşmaya ve artık suyun gücüne ihtiyaç duymayan fabrikalar da İngiltere coğrafyasının her yerinde kurulmaya başlandı (Oğuz, 12: 2007). Sander de kurulan bu fabrikaları dönemin "ayırıcı ve çarpıcı kurumu" olarak nitelendirmiştir (Sander, 2003: 210). Yeliseyeva makineleşme ile ortaya çıkan sınıflar arası değişim sürecini şu şekilde aktarmıştır; "Makinelerin kullanılması ve fabrikaların kurulması zanaatçılar sınıfını gittikçe zor durumda bırakmaya başlamıştı. Kapitalizmin gelişmesi, küçük burjuvazinin (küçük mülk sahipleri: zanaatçılar ile orta ve küçük toprak sahipleri) bir kesiminin dağılıp çökmesine yol açıyordu. Aralarından birçoğu yoksullaşarak proletarya safhalarına katılıyordu. Bu sınıfın ancak bazı üyeleri, başkalarının emeklerini sömürerek zenginleşiyorlar, kapitalistleşiyorlar, fabrika ve atölye sahipleri oluyorlardı. Artık İngiltere'de iki sınıf bulunuyordu. Proletarya ve Sanayi Burjuvazisi". Sanayi Burjuvası, fabrikalarında başlangıçta iş bilen erkek işçiler çalıştırırken bu kişiler zamanla aldıkları maaşları beğenmemeye başladı. Bu durum işverenleri vasıfsız eleman arayışına itti. Bu kesimler hem iş bilmedikleri için hem de genelde kadın ve çocuklardan oluştuğu için yüksek meblağlar istemiyorlardı. Makineleşme de iş deneyimi gereksinimini ortadan kaldırıyor. Bunu fırsat bilen işveren burjuva hali hazırda az ücret ödediği kadın ve çocuk işçileri hem uzun süreler çalıştırmaya (12-16 saat arası), hem de eziyet etmeye başladı (Yeliseyeva, 2010: 31). Bu işçilerin durumu sadece işyerlerinde kötü değildi. Fabrikalaşma ve küçük toprak sahiplerinin tarımı terk ederek bu yeni iş kapısına yönelmesi dönemin sanayi şehirlerinin nüfuslarını oldukça arttırmıştı. Bu durum şehirlerde ev yetersizliğine yol açmaya başladı. Bunun üzerine bazı fabrika sahipleri kendi fabrikaları yanında derme çatma binalar inşa etmeye başladı. Bunun ana sebebi ise yine kendi çıkarları idi. Bazı fabrika sahipleri de oluşacak maliyetten dolayı bunu dahi yapmamıştı (Engels, İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu, 2007: 34-37). Yapılan evlerde işçiler 15-20 kişilik gruplar halinde küçük odalarda balık istifi bir şekilde kalıyorlardı. Başlarında bir dam olsa da iyi şartlara sahip değillerdi. Bu evlerde kolayca hastalanıyor, hatta ölebiliyorlardı. İşte bu problemler İngiltere'de oluşmaya başlayan proletaryanın patronlarına karşı harekete geçmesine sebep oldu. Bu hareketlerden biri de bu çalışmanın ana konusu olan Çartist Hareket'tir.

3.Çartist Hareketi Hazırlayan Sebepler ve Süreçler

3.1. Sendikalaşma

Bir önceki bölümün sonunda bahsettiğimiz gibi Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan yeni tarz işçi sınıfı yeni problemlerin yanı sıra bu sorunlara çözüm arayışını da beraberinde getirdi. Bu nedenle çözüme giden yolda inceleyeceğimiz ilk araç "sendikalar" olacaktır.

Temeli usta-kalfa-çıracak (işveren ve işçileri) sistemine kadar gitmekte olan sendikaların feodal düzendeki adı Kalfa Teşkilatı idi. Bu teşkilat genelde ustalarının dahil olduğu Lonca Teşkilatı'na ve yaşadıkları problemlere karşı kuruldu demek yanlış olmaz. Kendilerine özgü kabul törenleri dahi düzenleyen bu gruplar oldukça faal hareket ediyorlardı (Kozak, 1992: 67). Alperen Işıklı, sendikaların kuruluşunu “*ücretlilik düzenin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmıştır*” sözleriyle ifade edilmiştir. Feodal dönemde kalfalarda birer ücretli işçi durumundadır ve bu sebeple bu gruba dahil etmek mümkündür. Lakin Işıklı, “*ücretlilik düzeninin temelinin sanayi devrimi ve kapitalizm*” olduğunu da belirtmiştir (Işıklı, 2003: 19). Aslında bu sözle sendikaların kuruluşunu Sanayi Devrimi ve sonrasına atfetmiştir. Resmî kuruluş tarihi açısından bakarsak bu teori doğru kabul edilebilir. Ancak yukarıda belirttiğimiz teoride tarihi temellerine ve beslendiği köklerine atıf yapılarak eski düzendeki ismi ve işlevi belirtmiştir. Sanayi Devrimi öncesi dönemlerde sadece “Kalfa Teşkilatı” olarak anılmamış aynı zamanda Bekir Melih Kopuk ve Güven Taşoğulları'nın aktarımı ile “*yardımlaşma sandığı, dernek veya kooperatif*” olarak da tanımlanmıştır (Kopuk ve Taşoğulları, 2019: 77-78).

Geçmişten aldığı deneyimle ve Sanayi Devrimi'nin getirdiği güncellelikle yeni şeklini alan sendikalar aslında kendisini doğuran sisteme bir tepkidir. Zamanında despot feodal düzenin yıkılması için çabalayan ancak Sanayi Devrimi sonrasında patron kesimi oluşturan ve parlamento galibiyeti ile İngiltere'de yönetimi ve ekonomik gücü iyiden iyiye eline alan burjuvalar tarafından kullanılan işçi-köylü sınıfı, despot bir yöntem ile çalıştırılmaya başlandı. İşte bu durum zamanında kendilerini ezen feodal düzene karşı ayaklanan işçileri bu sefer kendilerini sömürmeye başlayan burjuva düzenine karşı harekete geçirdi. Ancak bu sefer (en azından ilk aşamada) daha sistematik ve bir nebze hukuka uygun bilinçli şekilde haklarını aramak istediler (Esmer, 30: 2013). Kurulma amacı bakımından sendikalar aktif oldukları bölgelerde işçilerin haklarını savunmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu haklar sadece işçi-işveren problemlerinden ibaret değildi. Sosyo-kültürel anlamda yaşanan problemlerde, ölümden ve hastalıkta birbirlerine destek olma amacı güdüyorlardı. Bazı sendikal oluşumlar ise elde ettikleri güç ile kendi çıkarları doğrultusunda, sadece işverenlere değil, yer yer kendi içerisinde bulunmayan işçi gruplarına yönelik baskı araçları kullandıkları da görüldü (Kopuk ve Taşoğulları, 2019: 77-78).

Sanayi Devrimi sonrası “sistemli ve vasıflı anlamda” ilk örnekleri 18. yüzyılda görülen sendikalar (Kozak'ın Alpaslan Işıklı'dan yaptığı aktarımıyla “*dizgi ve baskı işçileri*” olduğu belirtilmiştir) bu dönemde toplanıp ortak eylemler yürütebiliyorlardı. Birlik bilincinde olan bu grupların ilerleyen zamanda önemli bir toplumsal güç olarak çıkması ve tehdit olarak algılanması son derece olağandır. Dönemin iktidarları 18. yüzyıl başından itibaren sendikal faaliyetlere karşı tavrı almaya başlamıştı. 18. yüzyılın sonlarına kadar dört kez (Kozak'tan aktarımıyla: “*1721, 1723, 1749, 1773*”) kısıtlayıcı kanunlar çıkarmıştır (Kozak, 1992: 67). Yönetim tarafından sendikaların bir tehdit olarak algılanmasına yönelik iyi bir örnek vermek gerekirse Thompson'ın eserinin ilk bölümünde, kuruluşundan ve gelişiminden bahsettiği “Londra Yazışma Derneği” 18. yüzyıl sonunda 9 kişi ile kurulup zamanla 2.000 kişiye ulaşmış, kurucu önderleri olan Thomas Hardy ve beraberindeki sendika üyeleri tarafından yeni bir Parlamento Reformu amacı güdüldüğü bu derneği, yönetimin hedefine getirmiştir. Thomas Hardy bu girişimi sebebiyle 1794 yılında vatana ihanet ile suçlanmıştır. Daha sonra aklansa da sendikalara olan baskılar artarak devam etmiştir (Thompson, 2004: 41-52). Belki de bu olayın etkisiyle 1799 ve 1800 yıllarında kısıtlayıcı iki yasa İngiliz Parlamentosu tarafından kabul edilmiştir (Kozak, 1992: 68).

3.1.1. 19. Yüzyıl Sendikal Faaliyetler

Thompson'ın 18. yüzyıl başından itibaren alarak anlattığı ilk olay “Kara Lambacılar” tarafından gerçekleştirilen hadisedir. Kara Lambacılar, baskılardan dolayı karşımıza yeraltı ve gizli bir oluşum olarak çıktı. Matbaa işçilerinin oluşturduğu bu sendika matbaanın getirilerini kullanıyordu.

Hazırladıkları broşürler ile halka ve işçilere ulaşıyor, bazen de haberleşiyorlardı. Genelde bu faaliyetlerinde kendilerine “Birleşik İrlandalılar” veya “Birleşik İngilizler” gibi gruplar da destek oluyordu. Bu grubun sebep olduğu ilk olaylardan birisi de yapılan yiyecek zamlarına karşı dönemin Tahıl Pazarı’nda toplanarak giriştikleri eylemdi. Tek yaptıkları bununla kalmadı birçok faaliyette bulundular. Bu eylemler yüzünden sık sık iktidarın hedefine giriyorlardı. Bir başkaldırıdan korkan yönetim bu grupların gizli toplantılarını öğrenmeye çalışıyor, katılımları engellemek için yollara adam yerleştiriyor ve bu örgütlerin üyelerine operasyonlar düzenliyordu. Bu operasyonlardan en önemlisi örgütün önde gelen isimlerinden Despard ve arkadaşlarına yapılarak bu kişiler tutuklandı. Despard, özellikle 18. yüzyılın son on yılında hükümet karşıtı hareketlerine başlamıştı. Kendisi aslen İrlandalı idi ve bu sebeple bazı örgütlerle de ilişki içine girmişti. Aynı zamanda bir yeraltı yapılanmasında bulunduğundan şüpheleniliyordu. Thompson’a göre bu yapılanma “Jakobenlerden” büyük oranda etkilenmişti. Yargılanıp hapis yatan Despard daha sonra tahliye olmuş, hükümet yetkililerince, faaliyetlerine devam etmesi ve iktidarda bulunanlara karşı suikast yapacağı iddiası üzerine tekrardan yakalanmıştır. Giriştiği faaliyetlerden dolayı bu kez idam edilmiştir (Thompson, 2004: 571-587).

Dönemin önemli olaylarından biri de Luddist Hareket’ti. Bu hareket işçilerin bir süre sessiz ve eylemsiz kaldığı sürecin ardından gerçekleşti. Thompson bu durumu “... 1811 yılına kadar yeraltı bir daha kendini göstermedi ve ortaya çıktığında da Ludd’cu saldırılar belirli endüstriyel hedeflere yönelmişti” şeklinde aktarmaktadır (Thompson, 2004: 587). Tabii ki tek sebebi işçilerin içinde biriken yılların harekete geçme dürtüsü değildi. Her ne kadar Sanayi Devrimi’nin gerçekleşmesinin üzerinden otuz yıl kadar bir süre geçse de iki farklı sistem arasındaki geçişler uzun ve sancılı süreçlerdir. İşçilerin bu sancılı sürece tepkisini Hobsbawm “Kafaları basit ve düz işleyen işçiler yeni sisteme tepkilerini, sıkıntılarının sorumlusu olarak gördükleri makineleri parçalayarak ortaya koydular.” diyerek anlatmıştır (Hobsbawm, 2003: 53). Bir diğer sebep ise bu dönemde baş gösteren Fransız yayılcılığın karşı olan savaşlardır. Bu savaşlarla beraber girilen ekonomik bunalımlar işverenleri işçi çıkartmaya ve işçiler yerine makinenin gücünden yararlanmaya itti. Bu sebeple işçiler suçlu buldukları makinelere karşı savaş açmış ve Nottingham’dan başlayarak (Davies, 2011: 767) eski zanaat ustalarının kullandığı makineleri kırarak dönemin şartlarına tepkilerini belirtmişlerdir (Seignabos, 1960: 321). Luddist Hareketi ancak 1812 yılında “Tezgâh Kıırma Yasası’nın” çıkartılması ve bu tarz olayların idam cezası ile sonuçlanması ile bastırılabilirdi (Esmer, 34: 2013). Bu durum tarımda sabanın yaygın ve üretim için hayati olduğu dönemde saban kırmanın cezasının ölüm olmasıyla ortak bir özelliğe sahip. Yönetimin ana amacı bu mudur? Bilinmez. Lakin her iki alet de dönemlerinin üretimi için hayati önem taşıyordu.

Bu dönemin diğer bazı önemli ayaklanmaları ise 1815 Battaniyeciler Ayaklanması, 1817 Pentridge Ayaklanması ve 1819’da mecliste yer almak için girişilen faaliyetlerdir. Tarihe “Peterloo Katliamı” olarak geçen bu olayın perde arkasında ise, Fransızlara karşı verilen Waterloo Savaşı sonrası terhis olmuş olan yüzbinlerce askerin işsiz kalması, İngiltere’de sendikaların kapatılması, baş gösteren kıtlık ve ekonomik problemler sebebiyle başlayan ayaklanmalar yatmaktadır. İşsiz ve parasız durumda olan askerler de bu harekete destek vermeye başladı. Halk ayaklanmanın ana merkezinde “sendikal faaliyetlere izin verilmesi” talebi bulunmaktaydı. İşçiler 1819 yılında Manchester şehrinde harekete geçti. İngiliz kolluk kuvvetleri bu ayaklanmayı bastırmak için öncelikle 60 bin kişilik grubun sözcüsünü tutuklamayı düşündü. Ancak nedeni bilinmeyen bir biçimde polis ve ordu mensupları göstericilere ateş açmaya başladı. Bunun üzerine 11 kişi hayatını kaybetti ve birçok kişi de yaralandı. Merriman’ın aktardığına göre: “Bu çirkin olay, Waterloo’da Napoleon’a karşı değil, Britanya’nın savunmasız emekçi yoksullarına karşı utanç verici bir zafer anlamında “Peterloo” olarak tarihe geçti” (Merriman, 2018: 660). Yine de bu olay sonrası yönetimde reforma yönelik adımlar atılmaya başlandı. Manchester şehrinde ayaklanan işçilerin talepleri 1824 yılında istenen sonuca ulaştı ve İngiltere’de sendikaların kurulmasına izin verildi. 1824 yılının ortamının oluşmasında en büyük etken işçilerin kapitalist

düşüncelerden etkilenecek faaliyetlerine hız vermesiydi. Aldıkları zarar hızla artan burjuva bu sefer yumuşama yolunu seçerek işçilere kapitalist haklar tanıdı. Bunlardan birisi işçiye elde ettikleri kârdan pay vermektir (Esmer, 34-35: 2013). Aynı zamanda bu dönemde yapılan bir kamuoyu araştırması da sendika karşıtı yürütülen faaliyetlerin hükümet açısından ters teptiğini de gösterdi. Bununla beraber hükümette yakınlaşma yolunu seçerek 1824 yılında yapılan bir yasa ile hükümetçe tanınan yeni sendikalar kurulabildi (Kalaycıoğlu, Rittersberger-Tılıç, & Çelik, 2008: 78). Ancak bu gelişme grevlerde ve eylemlerde artışlara sebep olunca yasaya 1825 yılında yeni düzenlemeler getirildi. Bu şekilde grevlerde ve eylemlerde düşüş yaşanması beklendi (Kozak, 1992: 68). Akabinde gerçekleşecek sendikal ve işçi hareketleri bu gelişmelerin aslında çok fayda sağlamadığını hatta girilen bu faaliyetlerin samimiyetten uzak olma ihtimalini güçlü bir şekilde akıllara getirmektedir.

3.2. Fikri Temeller

3.2.1. Sosyalizm

Engels, sosyalizmin öncüsü olarak gördüğü Fransız Devrimi felsefesini⁴ ve faaliyetlerini “sağduyu” ile ilişkilendirmiş, bu düşüncenin ortaya çıkışını ve evrilmesini “günün yani sağduyunun doğuşu” olarak betimlemiştir. Engels, 16. yüzyıldan itibaren başlattığı işçilerin hak taleplerine de 16. ve 17. yüzyıllarda “politik hakları” (bu talepler İngiltere’de 17. yüzyıl ihtilal hareketlerinde etken unsur), 18. yüzyıl sonrasında ise “toplumsal yaşantıda eşitlik” talebini eklediklerini belirtiyor. Bu gelişme Avrupa işçi sınıfının zaman içerisinde yaşadığı deneyimlerden ders çıkardığını gösteriyor. İngiltere’de 17. yüzyıl devrimleri yaşandıktan sonra iktidarda gücü eline geçirmeye başlayan burjuva ve Fransız Devrimi yaşandıktan sonra Fransa’da gücü eline alan burjuvanın işçiye -işçinin tüm o desteklerine rağmen- bir hak vermemesi işçi sınıfında bilinçlenmeye sebep oldu. İşçiler kazanan taraftaydı lakin bunu hissedemiyordu. Bu da işçi sınıfının tepkisini çekti. Burjuvanın bu ihanetini ve devrimin hemen ardından gelen çalkantılı dönemi Engels, “Sağduyuya dayanan devlet, tümüyle çöktü. Rousseau’nun Toplum Sözleşmesi, kendi politik yeteneğine güveni kalmayan burjuvazinin, önce Direktuar’ın ahlak bozukluğuna ve sonunda, Napoleon despotizminin kanadı altında sığındığı terör sırasında gerçekleşmesini buldu. Vaadedilen sonsuz barış, sonsuz bir fetihler savaşına döndü” şeklinde anlatmıştır (Engels, Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, 1993: 54-60). İşte bu sebeple güçlenen yeni iktidara karşı yeni bir yol arayışı seçilmesi normaldir. Bu yeni oluşum ise sosyalizmdir.

İngiliz işçisinde sosyalizmin temsilcisi Robert Owen ve onun Ütopik Sosyalizmi 19. yüzyılın başında New Lanark’ın başına geçmesiyle oluşmaya başladı. Owen ve kurduğu yapı komünist yapıda olsa da farklı fikir ve düşüncelere sahipti (Yeliseyeva, 2010: 116). Özellikle 1820’li yıllardan itibaren kendini gösteren nispeten barışçı ortam halkın kendini kültürlenmeye, okuma ve yazmaya, zamanını ve kafasını ayırmasına yarar sağladı. Bu yayılma genellikle okuma yazması olanların bilinçlendirici eserleri halka aktarması, kitle iletişim araçlarının artması vb. durumlar ile ortaya çıktı (Thompson, 2004: 842-844). Owen döneminin zengin burjuvalarındandı ve işçilerin problemlerini görüp anlamıştı. İşçilerin çalışma şartları zordu ve o buna karşı çıkıyordu. Ülke yöneticilerini de bu konuda yazdığı uyarılar ile haberdar ediyordu. Kendisi gibi düşünen diğer birkaç önemli ismin de Owen’a katılmasıyla beraber hareket hız kazandı. Faaliyetleri kısa sürede meyvesini verdi ve üç “Fabrika Yasası” (1819, 1825, 1831) ortaya çıktı (Engels, İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu, 2007: 207). İşçilerin haklarında büyük bir değişim olmasa da en azından bu konuda adımlar atılmıştı ve işçilerin kendilerini düşünen yeni bir lideri vardı. Ütopycıların genel amacı ise insanların yaşadığı problemlere yine insan aklından çözümler bulmak ve bunu “propaganda ve deney” ile topluma kabul ettirmektir. Bu duruma karşı çıkan Engels, halkın zaten kafasının karışık olduğunu ve bu şekilde bir yöntemin ancak “ütopik” olabileceğini

⁴ J. J. Rousseau’nun Toplum Sözleşmesi adlı eseri de bu felsefenin ana kaynağıdır.

söylemiştir (Engels, Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, 1993: 61). Engels'in eleştirisine rağmen Owencü hareket bir miktar gelişmeye sebep olmuştur. Bunlardan birisi de 1832 yılında gerçekleşen Seçim Reformu olarak karşımıza çıktı (Uslu, 2014: 5-6). İngiltere'de burjuvanın iktidarı ele geçirmesinde büyük fedakarlıklar yapmış olan işçi sınıfının hükümet içerisinde haklarını arayacak bir lideri seçme hakları dahi yoktu. Bu sebeple Yahya Bağçeci'nin Traveyan'dan yaptığı aktarımla: *"Reform talebi herkesten önce Sanayi Devrimi'nin sonucu olarak ortaya çıkan işçi sınıfından geliyordu"* (Bağçeci, 2010: 23). İşçiler artık görünmez ve dilsiz olmak istemiyor, ülkelerinde zenginleştirdikleri burjuvaya kendilerini anlatabilecekler bir araç bulmak istiyordu. Bu da parlamentodan başka bir yer olmayacaktı. Tabii ki 1832 Seçim Reformu'nu ve yakın dönemde ortaya çıkıp Ütopik Sosyalizm'den de etkilenen Çartist Hareket'in başlangıcını hazırlayan sadece sosyalizm değildi (Esmer, 25-26: 2013). Aynı zamanda liberalizmin ortaya yaydığı özgürlük ve eşitlik fikirleri de (sonuçta burjuvada bu hedef için harekete geçmemiş miydi?) bu reform hareketinin oluşumunda önemli bir mihenk taşı idi.

3.2.2. Liberalizm

Liberalizm fikri, diğer tüm görüşler gibi toplum gereksinimleri doğrultusunda ortaya çıkmış, savunucularının katkısı ile de zaman içerisinde yontulmuş ve şekil almıştı. Bu sebeptendir ki ortaya çıktığı günden itibaren farklı anlamları ve algılanışları olmuştur. Von Hayek liberalizmin geçmişini ilk çağlara kadar götürmüş ve modern halinin Voltaire ve J.J. Rousseau elinde ortaya çıktığını söylemiştir. Bu durum aslında Engels'in sosyalizmin ilk şeklini Rousseau'nun felsefesine dayandırması ile benzerdir. Bunun sebebini yine Von Hayek *"liberalizmin kendinden farklı görüşleri bir arada yürütebildiğini"* söylemesi ile anlıyoruz (Hayek, 2000: 197-198). Aslında sosyalizmi doğuracak olan işçi sınıfı ve fikir insanları başlangıçta liberalizmin ve savunucularının ortaya attığı eşitlikçi ve özgürlükçü fikirlerden etkilenmiş ancak daha sonra burjuvanın işçilere ihanet etmesi ile beraber liberalizmden uzaklaşmıştır. Liberalizm, daha önce bahsedildiği gibi ortaya çıkışından sonra savunucularının yorumlamalarıyla değişiklik geçirir veya birbirinden ayrı yollar gütmeye başlar. Liberalizm ise kendi içerisinde Sözleşmecî⁵ ve Tarihsel Liberalizm⁶ olarak ikiye ayrılmıştır. Sözleşmecî Liberalizm Zeynel Abidin Kılınç ve İrfan Haşlak'ın dediği gibi daha *"soyut"* kalıyordu. Tarihsel Liberalizm ise daha gerçekçi bir yaklaşım ve temelini insanlık tarihinin dününden bugününe elde ettiği deneyimlerle liberal fikirleri doğal bir süreç olarak kabullenişine dayanır (Kılıç & Haşlak, 2019: 63-64).

Yukarıda kısaca bahsedilen liberalizm ve onun türevi Tarihsel Liberalizm anayasal monarşi ile yönetilen İngiltere'de Whig Partisi'nin doktrini oldu (Hayek, 2000: 198). Liberal Whiglere karşı bir güç olarak ise kral yanlısı Toryler bulunuyordu. Bu iki partinin mücadelesinin temelleri 10. yüzyıla kadar gitmekteydi. Bu süre zarfında liberaller iç dinamikleri ve çatışmaları (Çifte Gül Savaşı, Magna Carta vb.) kullanarak hızla parlamento içerisinde güçlü taraf olmaya başladı. 1648-1649 ve 1688-1689 yıllarında verdikleri ihtilal mücadelesi ile de güçlerinin zirvesine ulaştılar. Bu ihtilaller sonrası İngiltere'de monark sistemin gücü iyiden iyiye etkisini kaybetmeye başladı ve liberal burjuva İngiltere'nin etkin gücü oldu. Anayasada liberal değişimlere imza atıldı. Seçmen sayısı -işçi ve köylülere faydası olmasa da- arttı. Yine de seçim sisteminde başta sanayileşme ile gelen yeni problemler ortaya çıkmaya başladı (Bağçeci, 2010: 20-22). Bu dönemden sonra İngiltere iç problemlerini bir nebze hallettiği için kendini büyütme konusunda ilerleme kat etmeye başladı. Zaten kurulmuş sömürge düzeninden gelen para ile güçlenen İngiliz burjuvası 18. yüzyıl ortalarına kadar genişlemesini sürdürdü (Bourke, 2019: 194). Liberal burjuvanın etkisi ile eğitim sektöründe önemli adımlar atıldı ve Sanayi Devrimi'nin oluşumu hızlandı. Devrim sonrası modernleşen, kalabalıklaşan (buna bağlı olarak

⁵ Bu türün etkisinde kalanlar: Locke ve Hobbes

⁶ Bu türün etkisinde kalanlar: Smith, Hume Tocqueville, Montesquie

güçlenen) ve örgütlenmeye başlayan işçi sınıfının kötü şartlar altında olması ve taleplerinin mecliste temsilcileri olmaması sebebiyle bir türlü aktarılamaması önce toplu ayaklanmalara yol açtı. Akabinde Fabrika Yasaları ile beraber devam eden süreçte de yeni seçim reformu taleplerinin ortaya çıkmasını sağladı.

Yeni bir seçim sistemi için talepler ortaya çıksa da bu dönemde iktidarda kral yanlısı Toryler bulunmaktaydı. Torylerin başında bulunan Grey başlangıçta yeni bir yasaya gerek duymasa da seçimler konusunda yeniliğe gidilmesine engel olamadı. Bu konuda Whiglerin baskısı da önemli bir etmendi. Whiglerin bir önceki seçimi kaybetmiş olmalarından ötürü, nispeten alt sınıftan olanların bu seçime dahil edilmesiyle kendilerine oy kapısı açma ihtimalini düşünmüş olmaları mümkündür. Nedeni ne olursa olsun başlayan seçim reformu sürecinde ilk taslak 1831 yılında ortaya çıktı. Bu taslak Bağçeci'nin aktardığına göre Lortlar Kamarası'nın gücünü ve temsilci sayısını azaltırken, yarım milyon seçmeni daha demokrasiye katmış oluyordu. Ancak gücü düşecek olan aristokratlar bu reformu reddetti ve akabinde İngiliz sokaklarında olaylar patlak vermeye başladı. Ortaya çıkan bu sorunlarında etkisiyle parlamento bir süre tatil edildi. Tekrar faaliyete başladığında bir öncekine göre daha gelişmiş bir reform yasası Lortal Kamarası tarafından -olaylardan ve ihtilal denemelerinden korktukları için- kabul edildi. Kral ise bu reforma karşı çıktı ve yeni bir hükümet kurulmasını istedi. Lortlar için faydalı bir reform yapılması gerekiyordu, ancak reformun kabulünün bu denli uzaması halk arasında da huzursuzluğa sebep oluyordu. Bunu gören kral ve lortlar hazırlanan reform yasasını bu kez kesin olarak kabul ettiler (Bağçeci, 2010: 25-27). Bu gelişme sonrası kurulan yeni sistemde yer almak isteyen işçiler yaşayacakları problemler sonrası tekrardan ayaklanmaya başlayacaktı. Bu ayaklanma hareketi ise ileride karşımıza Çartist Hareket olarak çıkacaktı.

3.3. İngilizler ve Ada Dışındaki Mücadelelerinin Çartist Hareket'in Oluşmasında Etkileri

Her ülkenin dış ilişkileri, o ülkenin iç dinamiklerinde önemli etkiler bırakır ve önemli olaylara da sebebiyet verebilir. İngilizler için de bu durum farklı dönemlerde kendisini göstermiştir. İngiliz anayasal monarşisi tarihine baktığımızda 1000'li yıllara kadar gittiğini görmekteyiz. Ancak konunun iyice uzamaması ve anlatmaya çalıştığımız konuya yakınlığı adına daha makul bir tarih olarak 17. yüzyıla odaklanmamız daha doğru olacaktır. 17. yüzyıl daha önce de bahsedildiği gibi İngilizler açısından bir devrimler çağıydı. Burjuva merkezli gerçekleşen bu devrim hareketleri güçlü manada ilk kez kendini 1648 yılında göstermişti ve bu tarih aslında 1618 yılında baş gösteren 30 Yıl Savaşlarının da sona erdiği tarihti. İngiliz monarşisi bu savaşlar sonrasında kazanmış olsa dahi ordu anlamında ağır bir darbe almıştı. Bu darbe iç dinamiklerde monarşinin kendisini savunmasına engel teşkil etmişti. Bu savaş ile beraber büyümeye başlayan Protestanlık⁷ ve Kalvenizm⁸ İngiltere'de hem iç hem de dış ilişkilerde önemli bir mihenk taşı olmuştu (McNeill, 2008: 144-145). Yaşanan bu gelişme sonrasında daima kralın yanında yer alan Katolik Kilisesi İngiltere'de otoritesini kaybetti. Bu şekilde bir nebze kilise aracılığı ile halka ulaşan kral aradaki bu bağı da kaybetti. Elbette ki 1648-1649 devriminin başarıya ulaşmasında tek sebep bu değildi. Lakin zarar görmüş bir ordu ve yeni savaştan çıkmış olmanın

⁷ Protestanlık: "XVI. Yüzyılda Marthin Luther öncülüğündeki reform hareketiyle başlayıp Ulrich Zwingli ve John Calvin gibi Hristiyan ilahiyatçılarca geliştirilen Hristiyanlığın teolojik ve ahlaki bir yorumunu ve buna paralel olarak ortaya çıkan kiliseler ve cemaatler topluluğuna ifade eder. Protestan tabiri ilk defa, Lutherci görüşleri benimseyen bir grup Alman Prensin ilan ettiği deklarasyona (Diet of Spires, 1529) atfıla reform yanlılarını nitelendirmek için Roma Katolik kilisesi tarafından kullanılmıştır". Ayrıntılı bilgi için bkz. (Waardenburg, 2007: 351)

⁸ Kalvenizm: "Tanrı ile kul arasına hiçbir otoritenin giremeyeceğini, Hristiyanlığın eski sadeliğine dönmesini savunan I. Calvin tarafından ileri sürülen Protestanlığın özel bir kolu". (Türk Dil Kurumu, 2022)

verdiği yorgunluk psikolojisi ordunun tam gücüyle devrim hareketlerine müdahale etmesini ve halkın bir zamanlar krala yakın olan dindar kesiminin desteğini devam ettirmesini engelledi.

17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başlarında hızla büyüyen İngiliz sömürgeciliği ve buna bağlı olarak artan gelirler, bu ticaretten önemli pay alan burjuva sınıfının gücüne güç katıyordu. Ancak bunun yanı sıra yeni mücadeleleri de beraberinde getiriyordu. İngiltere sömürgeler için ilk mücadelelerini Portekiz, İspanya ve Hollanda'ya karşı vermiş, büyük zorluklar atlatarak bu üç ülkeyi gerisinde bırakmayı başarmıştı (Kavas, 2009: 396). Ancak hâlihazırda İngilizlerin Avrupa'da baş düşmanı konumunda olan Fransa'nın sömürge yarışına dahil olması ile beraber İngiltere'nin, kara ordusu bakımından en güçlü devletlerden biri olan bu ülke ile sömürgelerinde mücadele etmesi gerekti. Bu savaşlar sömürge topraklarında büyük çatışmalara sahne olmasının yanı sıra Kıta Avrupası'nda da 7 Yıl Savaşlarına neden olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde güçlenmeye başlayan ve sömürge pastasından kendine pay çıkarmak isteyen Rusya da bu mücadelenin içerisinde yer almaya başladı. 19. yüzyılın Türkistan coğrafyasında "Great Game" olarak tabir edilen Rusya ve İngiltere gerginliği üzerinde baş gösteren mücadele, daha sonra "Hasta Adam" olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti üzerinden devam etti (Özcan, 2000: 298). Rusların ve Fransızların yeni bir aktör olarak Asya'da İngiliz çıkarlarına karşı hareketleri hem İngiliz ordu gücüne hem de ekonomik gücüne büyük darbeler indirdi. Bir taraftan saray ve lortlar kamarası diğer yandan da parlamentoya hakim olmaya başlayan burjuva sınıfı, büyük güç ve ekonomik kayba uğradı. 17. ve 19. yüzyıllarda yoğun bir şekilde gerçekleşen bu mücadeleler ile birlikte gücün yeni sahibi burjuvaya ve artık eski gücünden uzak bir görünüm sergileyen saraya karşı İngiliz işçileri oluşturdukları sendikalar vasıtasıyla çalışma ve yaşam şartlarını toparlamak adına mücadeleye başladı. Daha iyi yaşam ve çalışma şartları için başlattıkları ayaklanmalar zaman içerisinde evirilerek siyasi hak taleplerine dönüştü. Bu talepler başlangıçta kral ve onun taraftarı olan Toryler tarafından engellenmeye çalışılsa da gittikçe kalabalıklaşan ve güçlenen işçi-köylü hareketine karşı direnilemedi. Sık sık reform girişimleri ve yeni yasalar ortaya çıktı. Bir önceki paragrafta belirtildiği üzere bu gelişmelerin tek sebebi elbette ki yalnızca dış etkiler değildi. Ancak dış mücadelelerin ve sorunların yönetimde ve orduda yarattığı olumsuz etkiler yadsınamaz bir gerçektir.

İngilizlerin dış mücadelesinin iç dinamiklerini etkileyen bir diğer dönem ise 1789 itibariyle başlayan -hatta 1770 Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı ve yarattığı akımı da sayabiliriz- Fransız Devrimler Çağı'dır. İngiltere bu süreci Kıta Avrupası'ndan çok önceleri yaşayarak aslında devrimler çağının başlamasına sebep olsa da Fransa'da baş gösteren hareketliliğin Britanya'ya sıçraması ihtimali başta kral ve taraftarları olmak üzere parlamentoda ciddi bir korkuya sebep olmuştur. Cumhuriyetçi, milliyetçi fikirlerin bırakabileceği etkilerin yanı sıra Napolyon'un iktidara gelişi ile beraber tekrar Avrupa'da İngilizlerin de dahil olduğu Napolyon Savaşları başlamış ve yeniden ordunun ülke dışında kullanılmasına ve dolayısıyla iç ayaklanmalar ile mücadele edebilecek bir kolluk kuvveti gücünün kalmamasına sebep olmuştu. Geçmiş dönemlerin deneyimlerini ve korkusunu taşıyan İngiliz parlamentosu yine bu dönemde yaşam şartlarında iyileştirmeler isteyen işçi ve köylülere yönelik yeni reform hareketlerine girişmiştir. Yine de şunu söylemek gerekir ki Fransız Devrimi ardından Kıta Avrupası'nda yaşanan savaşların İngiltere'deki en büyük etkisi 1848 Devrimlerinde kendisini hissettirmişti (Roberts, 2015: 495-496). Hatta ifade etmek gerekir ki 1848 yılında yaşanan devrimlerinin işareti İngiltere'de Kıta Avrupası'ndan daha önce hissedilmeye başlanmış bu hareketlerin fikrî merkezi ile ortaya çıkacak olan Çartist Hareket'in temeli 1832 Seçim Reformu ile atılmıştı.

4.Çartist Hareket'in Ortaya Çıkışı ve Sonuçları

4.1. Seçim Reformu'nun Getirileri ve İşçilerin Memnuniyetsizliği

Seçim Reformu'na gidilen yolda Owen ve onun Ütopik Sosyalizm hareketi adımlar atmaya çalışsa da daha çok etkin kesim burjuva ve bunun siyasi yapılanması diyebileceğimiz Birmingham Siyasi Hareketi'ydi. Ateş Uslu'nun Eric Hopkins'ten aktarımıyla Seçim Reformu "*Birmingham bankerlerinden Thomas Attwood'un kurduğu ve hem işçilerin hem de burjuvanın desteğini almış olan Birmingham Siyasi Birliği'nin faaliyetleri ile başarıya ulaştı*" (Uslu, 2014: 5). Yaptığı etkin faaliyetler sonucunda zaferde büyük paya sahip olan burjuvanın etkisiyle Owen ve savunduğu "şiddetsiz ve barışçı devrim" fikri başarısız addedildi. Çünkü istediği hakları işçilere sağlayamamış, işçiler yine verdikleri emeklerinin karşılığını alamamıştı (Kozak, 1992: 71). Yeni Seçim Reformu'nun kabulünde açık olarak etkinliği olan burjuva bu reformdan en çok faydalanan sınıf oldu (Armaoğlu, 1997: 154). Reform yapılmadan önce İngiltere'de kentleri hedef alan göçlere rağmen henüz eski toprak sisteminde kullanılan vekil dağılımı yürürlükteydi. Daha önce nüfusun genelinin topraktan geçinmesi sebebiyle kırsal alanların nüfusu ve vekil sayısı diğer bölgelere nazaran fazlaydı. Sanayi Devrimi sonrası fabrikaların artışı ve bu fabrikalarda çalışmak için kırsaldan kente göçlerin artışı ile beraber sanayi kentleri hızla kırsal kentleri geride bıraktı. İngiliz halkı artık burada çalışıyor ve geçinmek için çabalıyordu. Nüfus yoğunluğu artık buraya kaymıştı. Yine de seçim sisteminde kırsal bölgelerin vekil sayısı sanayi kentlerine göre yüksekti. Bunun sonucunu ise Yeliseyeva: "*Ülkenin zaman aşımına uğramış seçim sistemi sadece işçileri değil, sanayi burjuvazisini de iktidarın uzağında tutuyordu.*" diyerek açıklamaktadır (Yeliseyeva, 2010: 108). Bunun değişmeme sebeplerinden birisi de aslında eski feodal düzenin mirasçısı olan kırsal toprak sahiplerinin henüz kralın tarafında olması idi. Krala yakın Tory Partisi ve Lortlar Kamarası güç kaybedeceğini zaten biliyordu. Ancak yakın dönemde baş gösteren iç ayaklanmalar ve Fransa'da baş gösteren 1830 Devrimi benzer olayların İngiliz burjuvazisini ve işçilerini etkilemesinden korkularak Seçim Reformu kabul edilmek zorunda kalındı (Merriman, 2018: 663-664).

Bu reform ile birlikte sanayi kentlerindeki patronlar istedikleri hakları elde ettiler. Aynı şekilde burjuva sınıfının İngiliz Parlamentosu'ndaki temsilcisi Whigler seçmen sayısı ile beraber gücünü yükseltmiş oldu (Armaoğlu, 1997: 154). Tabii ki bu gelişmelerde en büyük destekçileri "genel oy talebiyle" harekete katılmış olan işçi sınıfıydı. Onların payına düşen ise "İş Evleri Yasası" oldu. Bu yasa Yeliseyeva'nın aktardığına göre: "*Bu evlerde tıpkı hapishanelerde olduğu gibi, herkes tutuklu iş gömleği giyiyordu, kadınlarla erkekler ayrıldı. İşçiler buralarda en ağır işleri yapıyorlardı: Taş kırıyorlar, katranlı eski deniz halatlarını çözüyorlardı; turnaklarından kan fışkırıyordu. Bu evlere "işçi bastilleri" adı takıldı*" (Yeliseyeva, 2010: 108-109). Kısacası işçilerin destek oldukları burjuva zafer kazanmış ancak işçiler yine de kaybetmişti. Sözde bir teşekkür amacıyla gelen sanayi burjuvası iş verdiklerini söyleyerek, işçileri daha çok sömürme amacı gütmüşlerdi. İşçilerin oy kullanamayacağına yönelik özel bir madde olmasa da işçilerin "genel oy" talebi destek bulmamış, oy verme şartı yeniden belirli bir mülk sahipliği esasına dayanmıştır. Yine de işçilerin hedeflerine yönelik yeni bir parti de (Radikal Parti) seçim reformu sonrası parlamentoya dahil olmuş, Whig Partisi; Liberal Parti, Tory Partisi; Muhafazakâr Parti adını alarak, Radikal Parti dışında bir de İrlanda halkını temsilen İrlanda Partisi kurulmuştu (Armaoğlu, 1997: 154). Radikal Parti'nin kuruluşu ise işçilerin zarar gören umutlarına merhem olmuştu. Böylelikle direkt işçi adıyla olmasa da onların haklarını savunacaklarını düşündükleri bir parti ortaya çıkmış oldu. Bu dönemdeki reformlar bunlarla sınırlı değildi. 1832 yılı bir dizi yeni reform hareketinin başlangıcı oldu. Bu reformlardan birisi İngiltere'de 1833 yılında köleliğin kaldırılmasıydı. 1833 Fabrika Yasası ile (Uslu, 2014: 5) beraber çocuk işçilere yönelik olarak bir işte çalışmaya başlama yaşının dokuza yükseltilmesi, dokuz-on iki yaş arası için günlük çalışma saatinin sekiz saat, on üç-on sekiz yaş arası için ise günlük 12 saat ile sınırlandırılması sağlandı. Bu iyileştirmelerden sonra 1834 yılında "Yoksul

Yasası” yürürlükten kaldırılarak, işsiz kişilerin (eğer bir mazereti, engeli yok ise) yardım almaları engellendi. 1835 yılında çıkartılan “Belde Kuruluşları Yasası” ile artık yozlaşmış olan ilçe yönetim teşkilatları ortadan kaldırılarak daha güncel (Merriman’a göre; eski sisteme darbe indirme amaçlı liberallerin yararına olacak şekilde) olan “Belde Kuruluşları” sistemine geçildi (Merriman, 2018: 664). Reform yasası tamamen liberal sınıfın İngiliz Parlamentosu’nda hakimiyetini ve nüfuzunu güçlendirecek (hem eski yönetime ve taraftarlarına hem de işçilere karşı) bir dizi yeniliğin öncülü olmuş ve aynı zamanda en büyük müttefikleri olan işçi sınıfının tepkisini çekmelerine sebep olmuştur. Bu gelişmeler sonrası işçi sınıfı kendilerine parlamentoya ve daha iyi hayat şartlarına doğru gidecek yeni bir lider, yeni bir yol arayışına girdi.

4.2. Çartist Hareketin Başlaması ve İlk Bildiri

1832 sonrası işçi sınıfı başladığı konuma geri dönmüştü. Şartlar onlar için yine zor ve yine bunu anlatacak bir temsilci parlamento içerisinde bulunmamaktaydı. Radikal Parti kurulmuştu ancak çok güçlü değildi. Yine de örgütlenmeye tekrar başlamışlardı. Özellikle sendikalar bunun için önemli bir araç olarak karşımıza çıktı. Bu amaçla atılan adımlar kendini özellikle 1835 yılında göstermeye başladı. 1836 yılında patlak veren ekonomik bunalımlar (Yeliseyeva “ticaret ve sanayi bunalımı” olarak nitelendiriyor) işten çıkartmalara ve işçi sınıfının başlattığı örgütlenmenin hızlanmasına sebep olmuştur (Yeliseyeva, 2010: 109). Bu hızlanışın ilk adımı ise marangoz olan William Lovett tarafından “*Londra İşçiler Derneği’nin*” kurulması olmuştur (Merriman, 2018: 665). İşçiler talepleri için ilk büyük fırsat olarak Kraliçe Victoria’nın tahta geçmesini gördü. Yeni bir kraliçe onlar için yeni bir destek ve arkalarında yeni bir güç olabilirdi (Armaoğlu, 1997: 155). Bu sebeple barışçıl bir şekilde ilk olarak kendilerini ve taleplerini anlatmak istediler. Bu amaca yönelik ilk adımları William Lovett ve aslında bir terzi olan Francis Place tarafından hazırlanan “Great Charter” isimli bildiriydi (Merriman, 2018: 665). J.M. Roberts büyük oranla hazırlanan bu bildiriye dayanarak Çartistleri ve amaçlarını “...1830 ve 40’larda (özellikle fakirler için çok zor bir dönemde) umutsuzluğun yarattığı şiddet hareketlerinin ortasında bile; zamanın en popüler radikal hareketi olup geniş bir itirazcı yelpazesini bir araya toplayan “Chartistler”, parlamentonun ortadan kaldırılmasını değil, halkın ihtiyaçlarına daha duyarlı tepki verilmesini sağlayacak önlemler talep ediyordu” diyerek özetliyor (Roberts, 2015: 496). Roberts’a göre içerik hakkında bize nispeten daha ayrıntılı bilgi veren Ateş Uslu, Charles Tilly’den yaptığı aktarımla bu bildirinin içeriğini: “*Mayıs 1838’de yayınlanan Halkın Şartı, çeşitli radikal ve reformist liderler arasında bir uzlaşımın sonucu olarak ortaya çıktı. Biçimi bakımından, XVII. yüzyılın ilk yarısından beri İngiltere siyasi yaşamında önemli bir yer tutan “petition” (toplu dilekçe) metinlerini andırıyordu. Metnin başlangıcında, işçilerin varlık içinde sefalet çektikleri anlatılıyor ve 1832 Reform Kanunu’nun yetersizlikleri eleştiriye tâbi tutuluyordu*” diyerek açıklamaktadır (Uslu, 2014: 6-7). İşçiler aslında bu bildirimleri ile kendi üzerlerine yüklenen yükün ağırlığını ortaya koydular. Aslı bir dilekçe olan “Halk Dilekçesi’nin” zaman içerisinde Çartistler için bir manifesto etkisi bıraktığını görüyoruz. Bu yol ile resmî bir şekilde parlamentoya belki de kraliçeye ulaşmak istemişlerdi. Hedeflerine ulaşmak için merkeze aldıkları bu dilekçenin adından dolayı (People’s Charter) Çartist adını aldılar (Yeliseyeva, 2010: 109).

Peki Çartistlerin talepleri ne idi? İstekleri incelediğimiz tüm kaynaklarda ortak aktarılmıştı. Genel oy hakkı, gizli oyla seçim, yılda bir şekilde yapılacak parlamento toplantıları, bu parlamento üyelerine maaş bağlanması, genel oy hakkını sağlaması amacıyla seçilebilme şartlarından mülkiyet zorunluluğunun kaldırılması, seçim bölgelerine eşitlik. Bunlar resmî belgeye girdiği şekliyle ana amaçları idi. Buna karşın altta yatan farklı sebep ve amaçlar olduğu da unutulmamalıdır. Kozak, bu dilekçenin hazırlanma amacı olarak: “*Siyasi alandaki bu hedeflere ulaşılmasının, iktisadî hakların elde edilmesi için bir vasıta olduğu*” ifadelerine yer vermektedir (Kozak, 1992: 71-72). Merriman ise:

“Çartistler, Britanya’da nüfusun küçük bir bölümünün, zengin toprak sahiplerinin ve sanayi devlerinin zenginlik ve siyasal nüfuz tekeli kurlmalarına karşı çıkıyordu” diyerek Çartistlerin amacını açıklamaya çalışmaktadır (Merriman, 2018: 665). Tüm bu amaçların gerçek olduğunu kabul etmek mümkündür. İşçi ve köylü sınıfı uzun süredir, iktisadî problemler ile uğraşiyor ancak emirlerinde çalıştıkları işverenleri hem paranın hem de yönetimin sahibi olarak kendi iktidarlarını ve güçlerini büyütüyorlardı. Onların ağırlıkları altında ise işçiler ezilmekteydi. Owen’ın geleneğinden gelen işçiler çatışmadan uzak bir şekilde konuşarak bu sorunu çözebileceklerine inanmaktaydı. İşçiler bu dilekçenin işe yarayacağına çok büyük bir inanç ile bağlanmışlardı. Bu inançlarını halka yaymak ve destek toplamak amacıyla İngiltere’nin önemli kentlerinde toplandılar. Bu toplantılar (Milli Konvansiyon) sırasında dilekçeleri için (genel kabul ile) 1.200.000 imza topladılar. Topladıkları bu imza ile dilekçeyi parlamentoya sunmuşlarsa da büyük bir hayal kırıklığı yaşadılar. Çünkü sundukları dilekçeleri parlamento tarafından kabule ve faaliyete geçilmeye layık görülmedi (Armaoğlu, 1997: 155). Elbette ki bunun ana sebebi gücü paylaşmak istememeleriydi. Bu ret işçiden parlamentoya değil de öncelikle Çartistlerin kendi içinde ayrışmalarına sebebiyet verdi. Bu ayrışmalar sonrası Çartistler içerisinde henüz ilk bildiri hazırlanırken ortaya çıkmış olan “güç yoluyla ve grev ile şartlarını zor kullanarak kabul ettirme” yolunu seçenlerin seslerini çıkartmasına sebep oldu. Kendilerini “Maddi Güç” olarak adlandıran bu grubun başında İrlandalı O’Connor vardı (Yeliseyeva, 2010: 110). Tabii ki tek tepki Çartist Hareketi içinde yaşanmadı. Aynı zamanda barışçı bir yaklaşım ile gelmelerine rağmen ret yemiş olan Çartistler parlamentoya karşı bir grev hareketinde bulunmuşlardı. Bu tarz bir grev için Kozak, maden işçilerinin Galler’de gerçekleştirdikleri bölgesel ayaklanmayı örnek göstermektedir. Gerçekleşen bu ayaklanma genele yayılmak istenmiş ancak başarısız olunmuştur (Kozak, 1992: 71).

4.3. Çartistlerin İkinci Denemesi: 1842 Bildirisi

1838 denemesi Çartistler için tamamen sonuçsuz kalmamıştı. Bu deneyimden hatalarını görüp ders çıkartan Çartistler yeniden harekete geçti. İlk fark ettikleri şey dağınık bir yapıda oldukları idi. Bu da yönetimde ve eylemlerin gerçekleştirilmesinde problemlere sebep oluyordu. Zaten yapı olarak kozmopolit bir hareket özelliği taşıyan Çartist Hareketi (Uslu, 2014: 7) merkezîyetçi bir yapıda 1840 yılında İngiltere’nin Manchester şehrinde düzenledikleri bir kongrede tekrardan örgütlenme yoluna gitti (Yeliseyeva, 2010: 111). Bu yeni örgütlenmenin çatı kuruluşu ise “National Charter Association” adlı siyasi parti oldu (Kozak, 1992: 72). Bu yeni partiyi Engels “... büyük burjuva partisinin karşısında modern çağların ilk işçi partisi” olarak tanımlıyordu (Engels, Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, 1993: 48-49). Aynı zamanda bu dönemde var olan kooperatif tarzı kurumlar işçiler için yardım faaliyetleri düzenlemeye çalışıyordu. Bu kuruluşlar daha küçük çapta kalmaktaydı. Ancak örgütlenme ve dayanışma bağlamında önem arz etmekteydiler (Roberts, 2015: 496-497). Genelde işçi hareketlerinde öne çıkan kurum National Charter Association oluyordu. Özellikle 1840 yılından itibaren Avrupa’ya büyük zarar veren kıtlık problemi ve beraberinde gelen ekonomik buhran işçilerin sorunlarını arttırmış, dolayısıyla bu sorunlar ile ilgilenmeyen yöneticilerine karşı tavır almalarına sebep olmuştu (Hobsbawm, 2003: 374). Kıtlığın akabinde İngiltere’de 1842 yılında ekonomik buhran yaşanmış bu buhran sonucunda işsizlik ve açlık had safhaya ulaşmıştı (Armaoğlu, 1997: 155).

İşte bu problemler eşliğinde işçiler bir araya gelmeye başladı. Mitingler her zamankinden daha kalabalıktı. Yeliseyeva’nın “Çartistizm’in doruk noktası” olarak nitelendirdiği bu dönemde ilk dilekçeyle aynı olan taleplerin dışında daha bilinçli şekilde hazırlanmış bir dilekçenin ortaya çıktığı görülmektedir. Bir öncekinde genel olarak seçimlere yönelik talepler olsa da bu dönemde yaşanan kıtlığın ve artan işsizliğin getirisiyle de ekonomik problemlerden bahsedildiği göze çarpmaktadır (Yeliseyeva, 2010: 111). İmza sayısı bir öncekine göre yaklaşık üç kat artmış (3,3 milyon) ve bu yeni dilekçe parlamentoya 1843 yılında sunulmuştur (Merriman, 2018: 666). Dilekçeyi bir öncekinden farklı kılan kısımlarından

biri ise çalışma şartlarında değişim talep etmesiydi. Bunlar arasında çalışma saatlerinin azaltılmasının yanı sıra 1832 Seçim Reformu sonrası İş Evleri ve Yoksulluk Yasaları'nda yapılan değişimlerin geri alınması da vardı. Çartist Hareket'in zirvesini yaşaması ve büyük işçi-köylü kalabalıkları parlamentoyu yıldırmadı. 1843 yılında sunulan bu yeni dilekçe tekrardan reddedildi. Çartistler buna genel greve giderek cevap vermek istese de bu grev hükümet tarafından engellendi. Greve katılanlar ve grevi hazırlayanlar derdest edildi (Yeliseyeva, 2010: 111). Bundan sonra Çartist Hareket'in düşüşü başladı. Aynı zamanda İngiliz Parlamentosu Çartist Hareket'in bu zirve noktasını gördükten sonra hızla polis teşkilatında reform çalışmalarına başladı. Böylece ileriye dönük olarak kendini savunmaya almayı amaçlıyordu (Armaoğlu, 1997: 155).

Bu dönemin bir diğer önemli olayı ise Tahıl Yasaları üzerine şekillendi. 1815 ve 1828 yıllarında yürürlüğe giren bu yasalar, saraya yakın kırsaldaki toprak sahiplerinin faydasına idi. Bu yasaya göre: *“Britanya’da üretilen buğdayın fiyatı belirli bir eşiğin altına düştüğü zaman, ithalat vergileri dışarıdan daha ucuz tahıl gelmesini önleyecektir. Yabancı tahıl, ancak buğday fiyatı belirli bir eşiğe ulaştığı ya da üstüne çıktığı zaman ithalat vergilerinden fiilen muaf tutulacaktı”*. Ancak gelirini genellikle dış ticaretten elde eden burjuva sınıfı açısından bu durum sorun teşkil ediyordu. Aynı zamanda yaşanan sıkıntılar dönem dönem buğdaya ulaşımı kısıtlıyor, halk ekmek almak için yüksek meblağlar ödemek durumunda kalıyordu. Aynı zamanda yaşanan kıtlıklar da halkı açlıkla karşı karşıya bırakmış oluyordu. Bu durum parlamentoda tartışmalara yol açtı. Tahıl yasasını savunanlar (laissez-faire ve Toryler) ve yasanın iptalini isteyenler (Whigler dahil) sürekli karşı karşıya geldiler. Whig Partisi üyeleri sendikalaşmanın yararını bildikleri için 1839 yılında “Tahıl Yasası Karşıtları Birliği’ni” kurdular. Bu dernek üzerinden faaliyetlerine devam ettiler. Yasanın iptalinin kabulünü sağlayan ise İrlanda’da baş gösteren 1845 Patates Kıtlığı oldu. Halkın ayaklanmasından korkan Tory Partisi’ne mensup Peel, Tahıl Yasalarının kaldırılmasına yeşil ışık yaktı. 1846 yılında ise yasa yürürlükten kaldırıldı (Merriman, 2018: 666-667).

4.4. Çartist Hareketin Üçüncü Denemesi: 1848 Dilekçesi

1842 denemesinden sonra Çartist Hareket büyük güç ve destek kaybına uğradı. Bu kayıp sonrası faaliyetleri azalan Çartistler Fransa’da baş gösteren sosyalist ve işçi sınıfının etkisindeki devrim hareketinden etkilenerek yeniden toparlanma girişiminde bulundu. Tarihler 1847 yılını gösterdiğinde Çartistler yeni bir dilekçe hazırlığına giriştiler (Yeliseyeva, 2010: 111-112). Bu dilekçede 5 milyon üstünde⁹ imza vardı (Yeliseyeva, 2010: 111). Parlametonun 1847 yılında çalışma saatlerini 10 saate düşürmesi sebebiyle Çartistler bu dilekçede daha çok iktisadi problemlerine dikkat çekmişlerdir (Kozak, 1992: 72). Bu arada faaliyetler gerilemiş olsa da 1839 denemesinden beri başlattıkları toplantılarını sürdürüyorlardı (Uslu, 2014: 7-8). Çartistlerin, oluşturdukları dilekçeyi daha fazla kişiye ulaştırmak adına düzenledikleri Londra Kongresi’ne yarım milyon kişinin katılımı beklenirken katılım 50 bin kişi ile sınırlı kalmıştır. Bu durum Armaoğlu’nun dilekçede bulunan 6 milyon imzanın 2 milyonunun sahte olduğuna dair iddialarına kanıt teşkil etmektedir (Armaoğlu, 1997: 155). Yarım milyon kişinin Londra’da toplanma ihtimali İngiliz burjuvasını ve parlamentosunu harekete geçirmiş, ordu şehre girmiştir. Güvenlik had safhaya çıkartılmıştır. Bu defa burjuva kesimi de statükonun yanında yer almaktaydı. Sivil burjuva kesimi dahi silahlandırılmıştı. Büyük bir iç savaşın çıkma ihtimali halkı da korkutmuştu. Buna karşın katılımın beklenenin çok altında olması büyük bir iç savaşın da önüne geçmiş oldu. Katılımcı sayısının beklenenden az olduğu bu toplantıyı daha önceden grev ve silahlı ayaklanmayı savunan Maddi Güç liderlerinin önde gelen isimlerinden O’Connor idare ediyordu. O’Connor ve destekçileri büyük oranla kaybedeceğini bildikleri bu iç savaş önlemek için Manevi Güç tarafının

⁹ Armaoğlu 6 milyon olduğunu, ancak 2 milyon imzanın sahte olduğu belirtiliyor. (Armaoğlu, 1997: 155)

yönteminin doğruluğunu kabullenerek Çartistlerin harekete geçmesine engel olmuş ve geri çekilmiştir. Çartistlerin bu son denemesinde 1848 İhtilallerinin de etkisiyle sosyalist kesimin daha aktif olduğunu görmekteyiz. Özellikle sınıflar arası gelir eşitsizliğinin bir türlü çözülememesi, bir taraftan da daha ılımlı denemelerin başarısızlığı, Engels ve Marx önderliğinde yeni bir akım olarak Bilimsel Sosyalizmin ortaya çıkması sonucu işçileri bu yeni fikir akımına itmiş oldu. Büyük bir etki bırakamayan sendikalaşmanın yeniden bir mücadele yöntemi olarak ortaya çıkmasına sebep oldu (Yeliseyeva, 2010: 111-112).

Çartist Hareket zaman içerisinde örgütlenmiş ve merkezileşmiş olmasına rağmen başarısız olmuştu. Bunun ana sebebi olarak bazı yazarlar üyelerin ortak kaygı içerisinde olmamalarını sebep göstermiştir. Özellikle sendikaların başında bulunan ve yüksek gelir elde eden ustaların talep farklılıkları ve yeri geldiğinde faaliyete geçmek istememeleri bunda temel etkindir (Esmer, 27: 2013). Bunun yanı sıra kozmopolit yapısı da iç çekişmelere, bir fikirde birleşmelerine ve birlikte hareket etmelerine engel oluyordu. Bu da Kozak'ın Işıklı'dan yaptığı aktarımda belirttiği gibi “Çartistizm'in sistemli ve bütünsel bir teoriden uzak olduğunu” gösteriyordu (Kozak, 1992: 72). Yeliseyeva ise başarısızlık sebebini “devrimci parti eksikliğine ve işçilerin nasıl mücadele edeceğini bilememesine” bağlamaktaydı (Yeliseyeva, 2010: 112). Anlaşılacağı üzere Çartistler haklar elde edebilmek amacıyla belli başlı adımlar atmışlardı. Ancak bu adımları atarken belirli bir sistem üzerinden gidemiyorlardı. Bu durumu kendileri de fark etmişti ve bu sebeple National Charter Assaciation'ı kurmuşlardı. Ancak o da yeterli faydayı sağlayamamıştı. İşçiler giriştikleri bu mücadelede yaşayarak öğreniyor ve duruma göre şekil alıyordu. Bu denemelerinin başarısız olması ileride onların zaferine giden önemli bir mihenk taşı olmuştur.

4.5. Çartist Hareketin Bıraktığı Etkiler

Çartistler resmî olarak başarısız olsa da hem İngiliz işçi sınıfı hem de Avrupa'da bulunan işçi sınıfı açısından önemli etkiler bırakmıştı. Özellikle sosyalistler bu hareketten oldukça fazla deneyim elde etti ve ilerleyen zamanlarda yeni faaliyetlerinde bu deneyimlerinden faydalanarak daha başarılı sonuçlar elde etti (Kozak, 1992: 72). İşçiler aynı zamanda sadece paralı burjuva ile yol yürümelerine gerek olmadığını, birlik olurlarsa bir etki bırakabileceklerine inandılar (Esmer, 27-28: 2013). Bunun doğruluğunu kanıtlamak için çalışma saatlerinin 16-17 saatten 10 saate kadar inmesi, çocuk işçi sayısının bir nebze olsun azaltılmasını örnek gösterebiliriz. İşçiler resmî yolları deneyerek bir gelişme göstermiş, bir parti kurmuş bu şekilde nispeten siyasi bir deneyim elde etmişlerdir (Kozak, 1992: 72). Böylece ileride elde edecekleri hakları kullanabilme açısından bilgi birikimine ve deneyime sahip olmuşlardır. Bu kazanımlar çok uzun sürmeden ellerine geçti. 1867 yılında sanayi proletaryası ve 1884 yılında ise tarım proletaryası oy hakkını elde ederek amacına ulaşmış oldu (Esmer, 27: 2013).

5. Sonuç

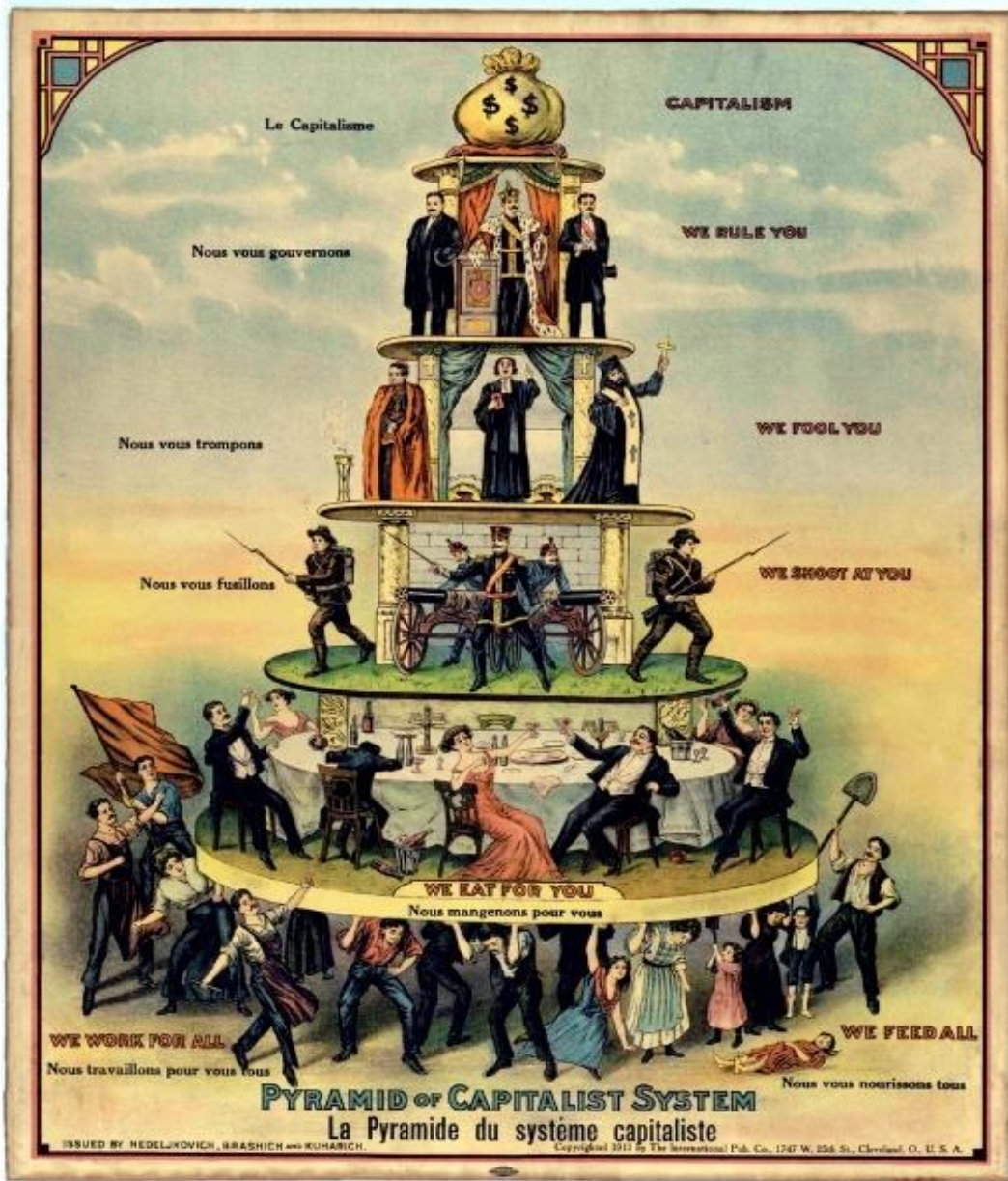
Çartist Hareket'in oluşum süreci ve faaliyetlerini incelediğimiz bu çalışmada yalnızca bu hareketin çerçevesini değil aynı zamanda işçi sınıfının yüzyıllar boyunca yaşadığı zorlukların ortaya çıkış nedenlerini de irdelemiş olduk. Böylelikle yüzyıllar boyunca yaşanan önemli tarihsel olaylar ışığında, yaşanan süreçlerin işçi sınıfında bıraktığı etkiyi ve işçilerin bu etkilerden sonra aldığı pozisyonu ve yapıyı inceleme fırsatı bulduk.

İşçilerin tarihi süreçte yaşadığı değişimlerde hangi safta yer aldığını ve neden böyle bir tercih yapmak durumunda kaldığını kısaca ortaya koyduk. Bu bağlamda Çartist Hareket'e giden sürecin aslında bir etki tepki meselesi olduğunu gördük. Buna bağlı olarak işçi sınıfının deneyimlediği olaylara verdiği bu tepkileri anlamlandırmaya ve Çartist Harekete giden yolda konumlandırmaya çalıştık. Ortaya çıkan Çartist Hareket'in yalnızca kendi döneminde vuku bulan olaylardan değil, işçi sınıfının yüzyıllardır yaşadığı problemlerin birikerek Sanayi Devrimi sonrasında İngiltere'de yeniden su yüzüne

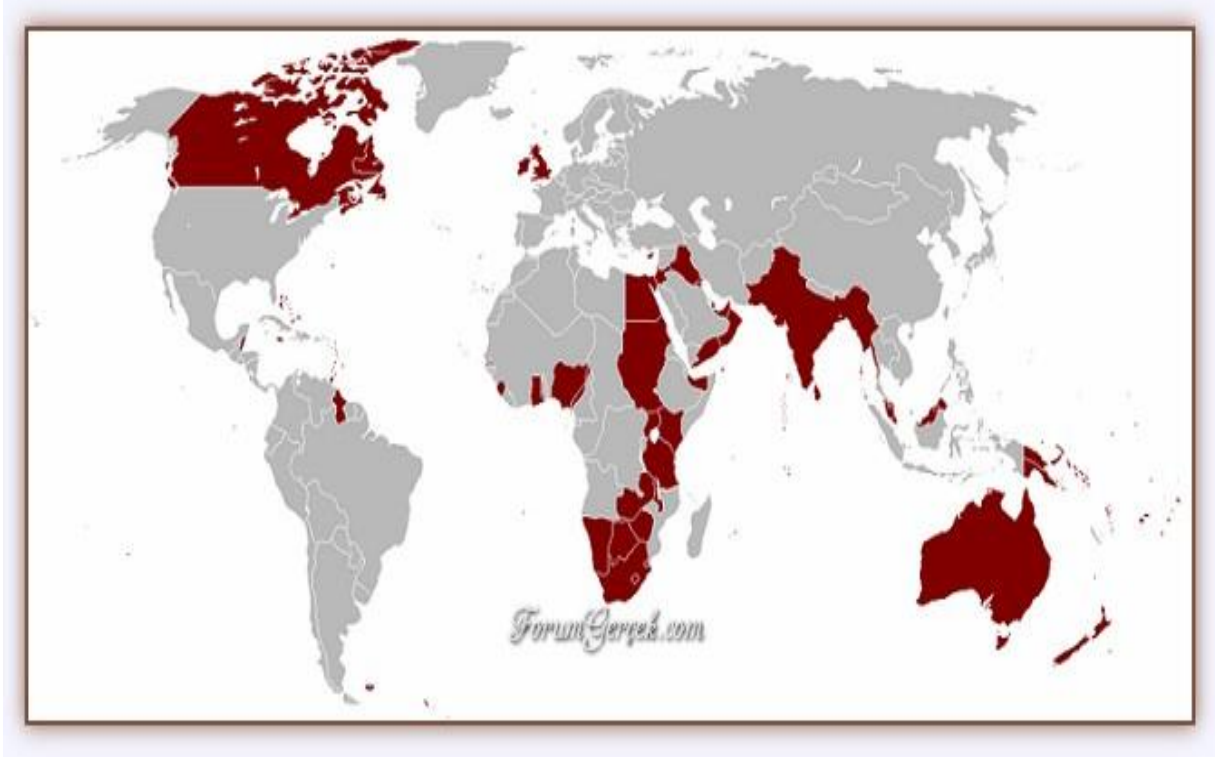
çıkmasıyla ortaya çıktığını tespit ettik. Tüm bu mücadelelerin sonucunda İngiltere'deki işçiler haklı mücadelelerini elde ettikleri seçim reformuyla taçlandırarak başarıya ulaşmışlardır. Yaşanılan bu süreç içerisinde bazı keskin noktalar bulunmaktadır. İşçi sınıfı oluşan yeni düzende kendine bir pay çıkarma amacı gütmektedir.

Ekler

Ek. 1: Feodal Düzen (Kaynak: <https://bilgedunyali.com/avrupa-kalkinma-ekonomisi-kapitalist-uretim-ekonomisi-tarihi/can-ayisik-yazilar/> Erişim Tarihi ve Saati: 09.02.2022, 14.28)

Ek. 2: İngilizlerin sömürge gücünü arttırması İngiltere’de Sanayi Devrimi’nin ve işçi sınıfının ve burjuva sınıfının ortaya çıkışını sağlayan en önemli olaydır. (Kaynak: <https://www.medeniyetufku.com/ingiliz-somurge-stratejileri-ingilterenin-somurgecilik-tarihi/> Erişim Tarihi ve Saati: 09.02.2022, 14.30)

Ek. 3: Sanayi Devrimi ve fabrikalaşma (Kaynak: <https://sondevir.gaste24.com/analizler/sanayi-devriminin-gorunmeyen-yuzu-fabrika-sistemi-ve-makine-kiricilar-h580407.html> Erişim Tarihi ve Saati: 09.02.2022, 14.32)

Ek. 4: Luddist (Makine Kırıcıları) Hareketi (1812) (Kaynak: <https://www.ensonhaber.com/tarih-haberleri/biraz-vandal-bir-akim-makine-kiricilik> Erişim Tarihi ve Saati: 09.02.2022, 14.36)

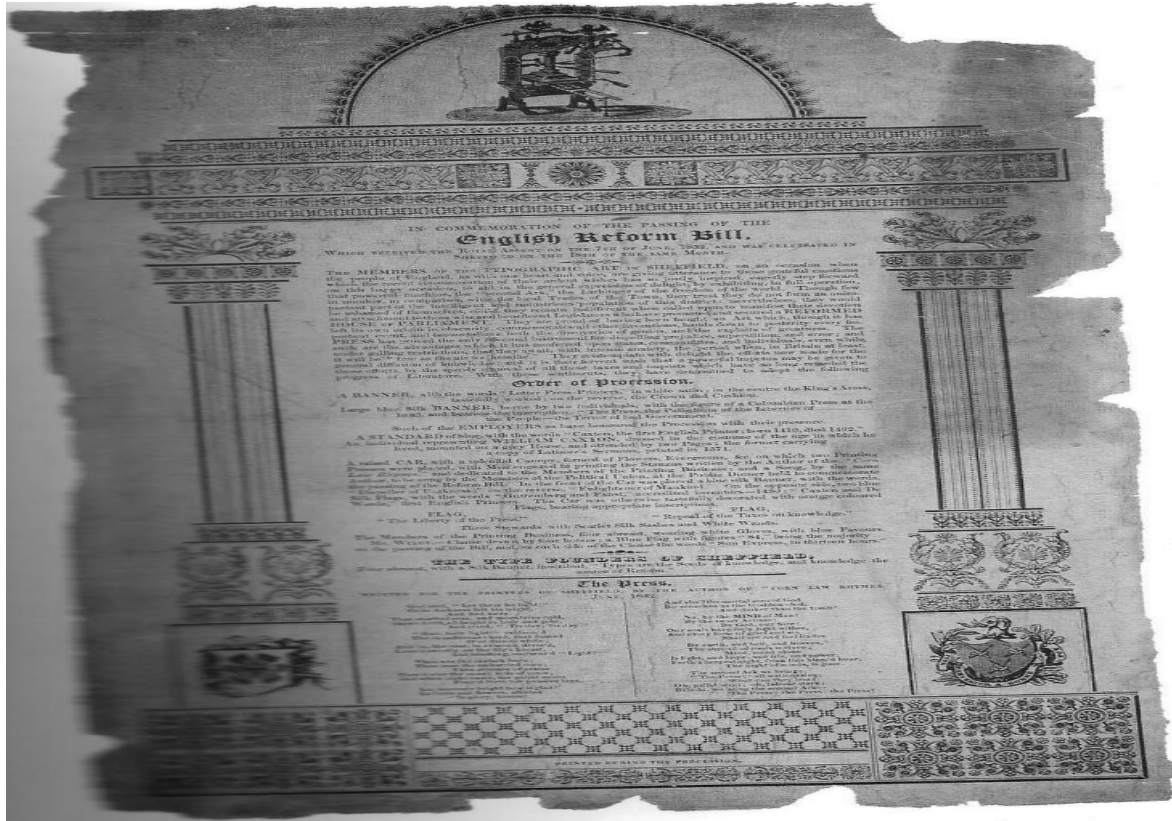

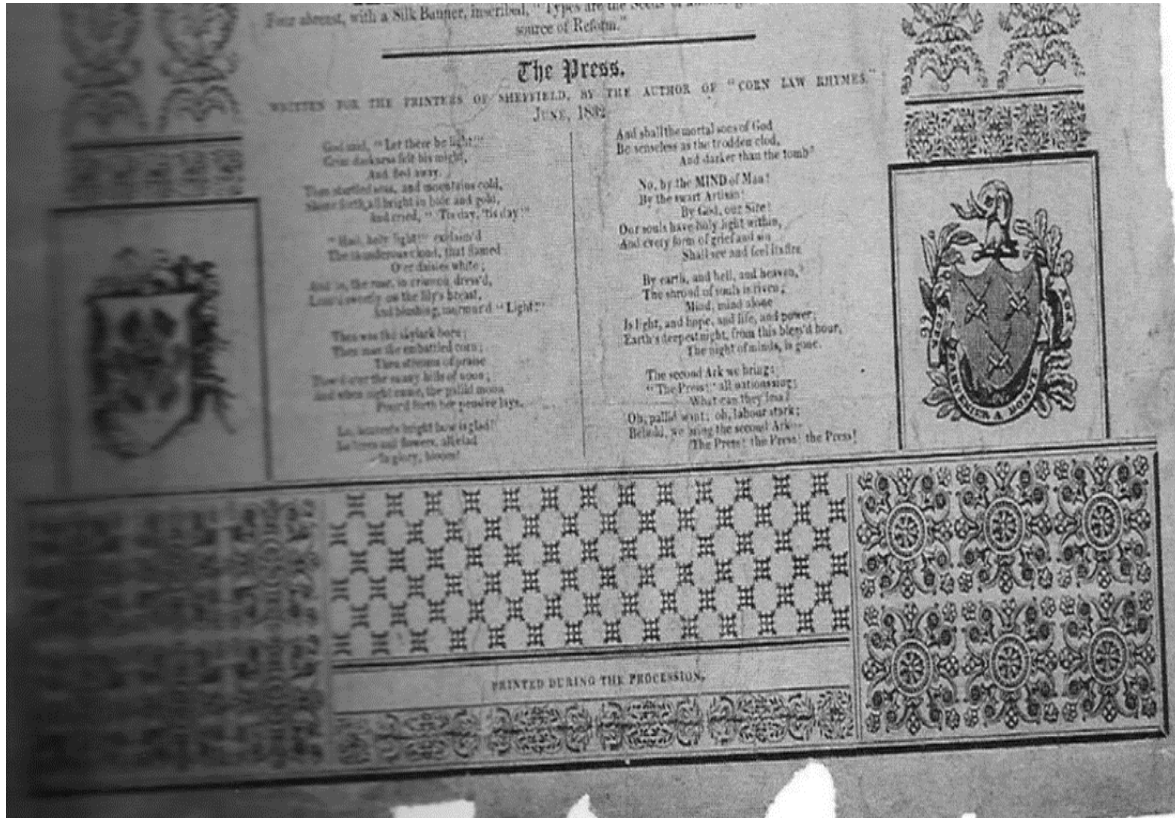
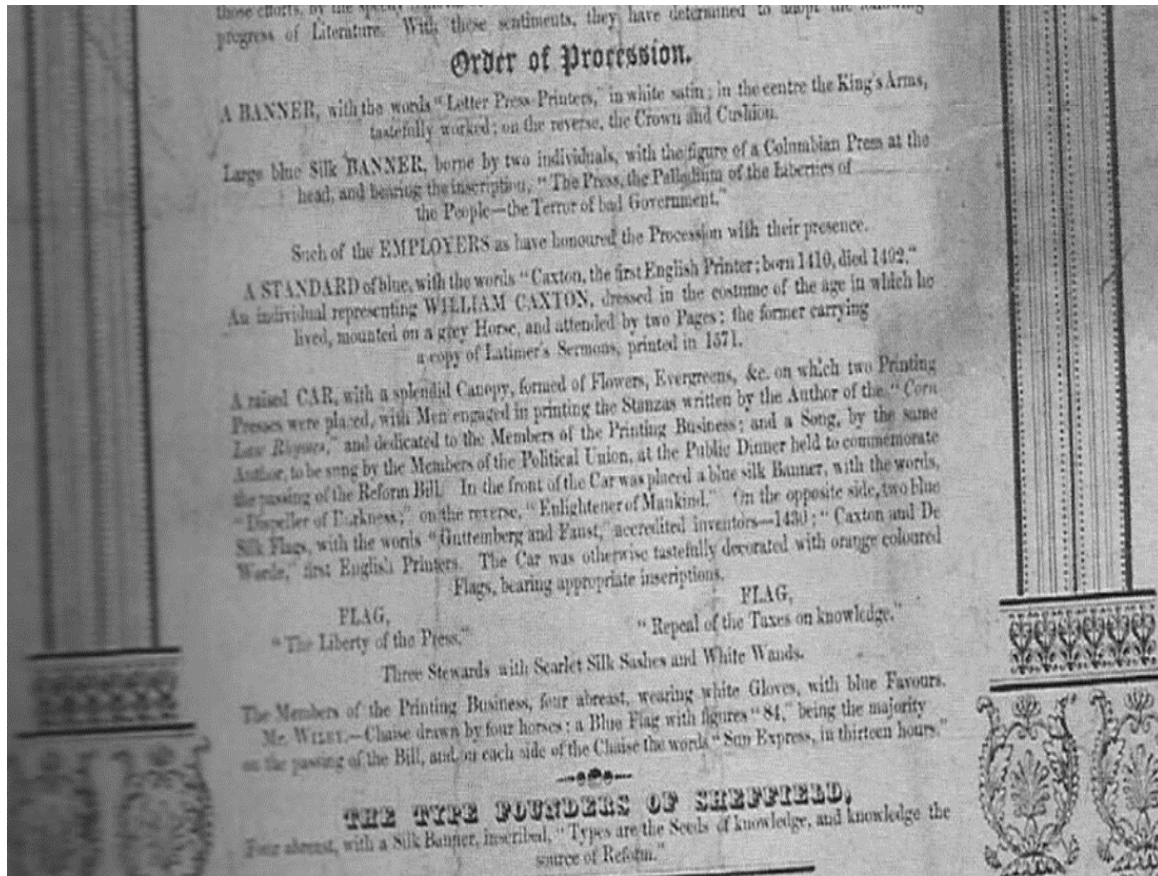
Ek. 5: Peterloo Katliamı (1819) (Kaynak: https://stringfixer.com/tr/Peterloo_Massacre Erişim Tarihi ve Saati: 09.02.2022, 14.38)

Ek. 6: 1832 Seçim Reformu Belgesi

(Kaynak: [https://stringfixer.com/tr/Parliamentary Reform Act 1832](https://stringfixer.com/tr/Parliamentary_Reform_Act_1832) Erişim Tarihi ve Saati: 09.02.2022, 14.40)

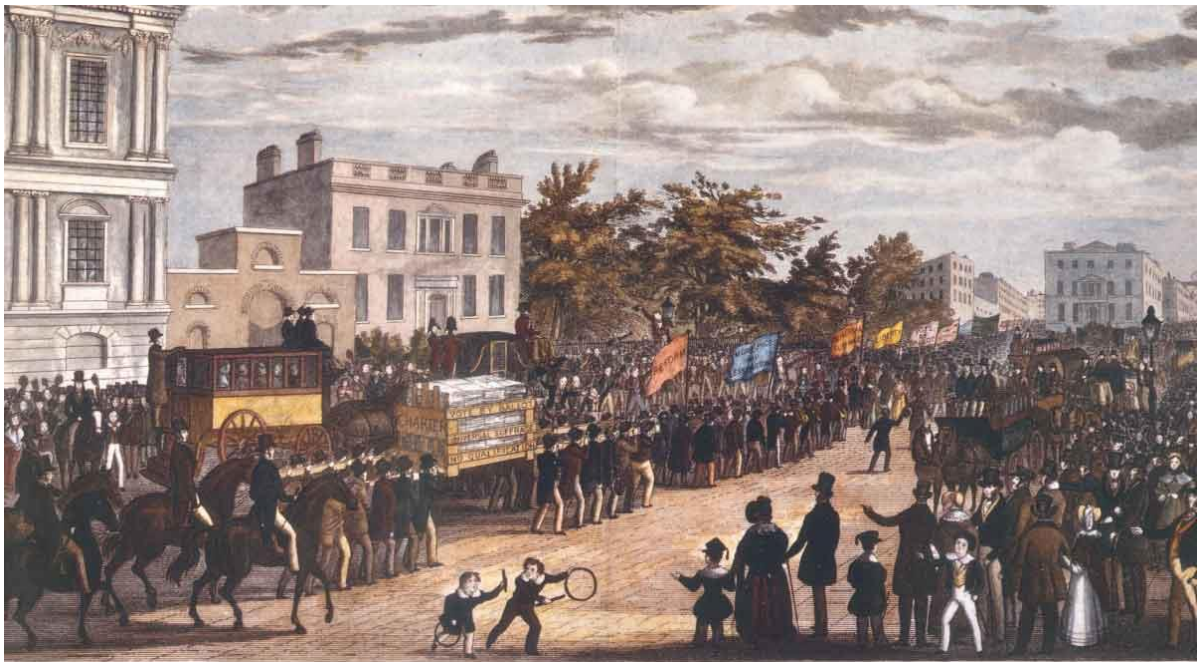
Ek. 8: Çartist Hareket (Kaynak: <https://www.alamy.com/stock-photo-chartists-cartoon-1848-nnot-so-very-unreasonable!!!-eh-cartoon-from-95512435.html> Erişim Tarihi ve Saati: 09.02.2022, 14.42)

"NOT SO VERY UNREASONABLE!!! EH?"
JOHN.—"MY MISTERS HAVE NOW MOVED THE WOLF'S CALL A MEETING OF ALL CHARTISTS; BUT IF YOU WILL ABANDON YOUR BILL IN THE USUAL WAY, IT SHALL BE PROPERLY ATTENDED TO."
** The Chartists in London, excited by the revolutionary proceedings in France, held numerous meetings in London and elsewhere, and drew up a very formidable petition.

alamy - FFAY2B

Ek. 9: Çartist Hareket (Kaynak: <https://teoriveeylem.net/tr/2018/12/cartist-hareketin-liderliginde-sinifsal-mucadele/> Erişim Tarihi ve Saati: 09.02.2022, 14.45)

Kaynakça

Kitaplar

- Akagündüz, Ü. (2016). Sanayi Devrimi ve sanayileşme, İsmail Güven (Ed.) Uygarlıklar Tarihi içinde (422-431. ss.). Pegem Akademi, Ankara.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bloch, M. (1983). *Feodal toplum*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: Savaş Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1939)
- Cipallo, C. M. (1998). *Silahlar ve Avrupa sömürgeciliği*. (Çev. Taşkın Temiz). İstanbul: Yöneliş Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1970)
- Davies, N. *Avrupa tarihi*. (Çev. B. Çıgman, E. Topçugil, K. Emiroğlu, S. Kaya), İstanbul: İmge Kitabevi. (Orijinal yayın tarihi, 1996)
- Engels, F. (1993). *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*. (Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu). Ankara: Sol Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1970)
- Engels, F. (2007). *İngiltere'de emekçi sınıfın durumu*. (Çev. Yurdakul Fincancıoğlu). Ankara: Eriş Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1846)
- Hobsbawm, E. (2003). *Devrim Çağı 1789-1848*. (Çev. Bahadır Sina Şener). Ankara: Dost Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi, 1962)
- McNeill, W. H. (2008). *Avrupa tarihinin oluşumu*. (Çev. Yusuf Kaplan). İstanbul: Külliyyat Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1974)
- Merriman, J. (2018). *Rönesans'tan bugüne modern Avrupa tarihi*. (Çev. Şükrü Alpagut). İstanbul: Say Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1996)
- Roberts, J. M. (2015). *Avrupa tarihi*. (Çev. Fethi Aytuna). İstanbul: İnkılap Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1996)
- Sander, O. (2003). *Siyasi tarih ilk çağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Seignabos, C. (1960). *Avrupa milletlerinin mukayeseli tarihi*. (Çev. Samih Tiryakioğlu). İstanbul: Varlık Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1938)
- Thompson, E.P. (2004). *İngiliz işçi sınıfının oluşumu*. (Çev. Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: Birikim Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1963)
- Yeliseyeva, N.V. (2010). *Yakınçağlar tarihi*. (Çev. Özdemir İnce) İstanbul: Yordam Kitap.

Makaleler

- Aydemir, C. ve Güneş, H. H. (2006). Merkantalizmin ortaya çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15),136-158.
- Bağçeci, Y. (2020). İngiltere'de 1832 Parlamento Reformu. *Researcher:Social Science Studies*, 8(2), 17-39.
- Bourke, R. (2019). Edmund Burke'ün imparatorluk ideasında özgürlük, otorite ve güven. (Çev. Akif Kemal Koç). *Liberal Düşünce Dergisi* (95),193-212.
- Doğan, K. C. ve Şentürk, S. H. (2017). İngiltere'de On Yedinci Yüzyıl Devrimler Çağı ve parlamentarizmin gelişimi doğrultusunda bütçe hakkı. *KTÜ SBE Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 353-373.
- Rostow, W. W. (2012). Sanayi Devrimi nasıl başladı?. *İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası*, 30(1-4), 255-278.

- Işık, A. (2003). Başlıca doktrinler açısından sendikacılık. *Mülkiye*, 27(239), 19-40.
- Kalaycıoğlu, S., Rittersberg-Tılıç, H. ve Çelik, K. (2008). Değişen işçilik ve sendika. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 75-102.
- Kavas, A. (2009). Sömürgecilik. *DİA içinde* (Cilt 37, 394-397. ss.). İstanbul.
- Kılıç, Z. A. ve Haşlak, İ. (2019). Medeniyet tasavvuru olarak liberalizm. *Journal Of Political Administrative and Local Studies*, 2(2), 62-74.
- Kopuk, B. M. ve Taşoğulları, G. (2019). Çalışma yaşamında kadın ve sendika ilişkisi. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 75-90.
- Kozak, İ. E. (1992). İşçi sendikalarının tarihi gelişimi (İngiltere örneği). *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (37-38), 63-81.
- Ören, K. ve Yüksel, H. (2012). Geçmişten günümüze çalışma hayatı. *Emek ve Toplum Dergisi*, (1), 34-59.
- Özcan, A. (2000). İngiltere, *DİA içinde* (Cilt 22, 296-299. ss.). İstanbul.
- Topdemir, H. G. (2013). Coğrafi Keşifler. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 90-93.
- Uslu, A. (2014). Avrupa'da erken dönem sosyalist teori ve işçi hareketleri 1830-1840. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9(1), 1-24.
- Ülgen, P. (2010). Orta Çağ Avrupası'nda feodal sisteme genel bir bakış. *Mukaddime*, 1(1), 1-17.
- Von Hayek, F. A. (2000). Liberalizm. (Çev. Ünsal Çetin). *Liberal Düşünce Dergisi*, 14(55), 97-224.
- Waardenburg, J., (2007). Protestanlık, *DİA içinde* (Cilt 34, 351-354. ss.). İstanbul.

Tezler

- Aşan, A. M. (2012). *İngiltere 1648-1763*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Çiçekler, A. N. (2010). *Sanayi Devrimi döneminde İngiltere'de çalışma koşulları: Charles Dickens romanlarından yansımalar*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, İstanbul.
- Esmer, G. T. (2013). *Türkiye ve İngiltere'de sendikacılığın gelişimi (1945-1980): Karşılaştırmalı bir inceleme*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Karşılaştırmalı Tarih Programı, İzmir.
- Oğuz, Ö. (2007). *Türkiye'de çalışma hayatında esnek çalışma*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Sivas.

İnternet Kaynakları

- Türk Dil Kurumu*. (2021, Kasım 14). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu*. (2021, Kasım 14). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu*. (2022, Mart 2). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı